**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**
**УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
_____
«___»_____20___року

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**
ступінь вищої освіти «магістр»

# ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Виконала: здобувачка ІІ курсу, 21м-уз групи
освітньої програми «Педагогіка та управління
закладом освіти»
спеціальності А1 Освітні науки
**Єфремова Марина Сергіївна**

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
**Юрченко Оксана Володимирівна**

Умань – 2026

# АНОТАЦІЯ

В умовах сучасних глобалізаційних та інтеграційних процесів трансформуються вимоги до професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема до рівня сформованості їхньої іншомовної професійної компетентності. Важливою складовою такої підготовки є міжкультурна компетентність, яка забезпечує здатність особистості ефективно здійснювати комунікацію та взаємодію з представниками інших культур, ураховувати культурне різноманіття й уникати комунікативних бар'єрів. Її сформованість набуває особливого значення в контексті розширення міжетнічної, міжкультурної та міжнародної взаємодії, а також розвитку соціально-економічного співробітництва.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати шляхи формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі завдання.

1. Розкрити сучасний стан проблеми у педагогічній теорії та практиці.

2. Схарактеризувати можливості неформальної освіти у формуванн міжкультурної компетентності майбутніх педагогів.

3. З'ясувати стан сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти.

4. Розробити ефективні шляхи формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх педагогів у закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – шляхи удосконалення процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти.

Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань дослідження ми використовували такі методи дослідження: *теоретичні* (вивчення й аналіз

філософської, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури при обґрунтуванні теоретичних положень дослідження) і *емпіричні*: діагностичні (анкетування, інтерв'ювання, тестування, аналіз результатів соціальної, компетентності здобувачів, а також узагальнення його результатів з використанням статистичної обробки кількісних показників.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладу вищої освіти при формуванні міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти, у розробці рекомендацій до самостійної роботи здобувачів вищої освіти, у діяльності наукових гуртків, студентських проблемних груп тощо.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, майбутні педагоги, культурна ідентичність, неформальна освіта.

## ABSTRACT

In the context of contemporary globalisation and integration processes, the requirements for the professional training of future teachers are undergoing transformation, particularly with regard to the level of their foreign-language professional competence. Intercultural competence is an essential component of such training, as it enables individuals to communicate and interact effectively with representatives of other cultures, take cultural diversity into account, and avoid communication barriers. The development of intercultural competence is becoming particularly important in the context of expanding interethnic, intercultural, and international interaction, as well as the development of socio-economic cooperation.

The aim of the study is to provide a theoretical justification for approaches to developing intercultural competence in future teachers through non-formal education.

To achieve this aim, the following research objectives have been formulated:

1. To examine the current state of the problem in pedagogical theory and practice.

2. To characterise the potential of non-formal education for developing intercultural competence in future teachers.

3. To determine the level of intercultural competence development among future teachers through non-formal education.

4. To develop effective approaches to fostering intercultural competence in future teachers through non-formal education.

The object of the study is the professional training of future teachers at higher education institutions.

The subject of the study is approaches to improving the process of developing intercultural competence in future teachers through non-formal education.

To achieve the stated aim and address the research objectives, the following research methods were employed: *theoretical methods*, including the study and analysis of philosophical, psychological, pedagogical, educational, and methodological literature to substantiate the theoretical foundations of the research; and *empirical methods*, including diagnostic methods such as questionnaires, interviews, and testing, as well as the analysis of students' social competence assessment results and the generalisation of findings using statistical processing of quantitative data.

Practical significance. The findings of the study can be applied in the educational process at higher education institutions to develop intercultural competence in future teachers through non-formal education. They may also be used to prepare guidelines for independent student work, support academic clubs and student research groups, and inform related educational activities.

Keywords: intercultural competence, future teachers, cultural identity, non-formal education.

# ЗМІСТ

**ВСТУП……. 6**

**РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ……. 10**

1.1. Формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів як науково-педагогічна проблема ……..…….. 10

1.2. Можливості неформальної освіти у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх педагогів …….. 23

**РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ……..... 40**

2.1. Сучасний стан сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти ……..…….. 40

2.2. Шляхи формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти ..…….. 53

**ВИСНОВКИ…… 67**

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 70**

**ДОДАТКИ…… 78**

# ВСТУП

В умовах сучасних глобалізаційних та інтеграційних процесів трансформуються вимоги до професійної підготовки майбутніх педагогів, зокрема до рівня сформованості їхньої іншомовної професійної компетентності. Важливою складовою такої підготовки є міжкультурна компетентність, яка забезпечує здатність особистості ефективно здійснювати комунікацію та взаємодію з представниками інших культур, ураховувати культурне різноманіття й уникати комунікативних бар'єрів. Її сформованість набуває особливого значення в контексті розширення міжетнічної, міжкультурної та міжнародної взаємодії, а також розвитку соціально-економічного співробітництва. Відтак формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів постає як важливий компонент їхньої професійної підготовки та необхідна передумова ефективної педагогічної діяльності в сучасному полікультурному освітньому середовищі.

Концептуальні засади й напрями формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти обґрунтовано на підставі положень, законодавчих актів і нормативних документів: «Європейська соціальна хартія», Закону України «Про вищу освіту» (2014), Закону України «Про інноваційну діяльність» (2023), Закону України «Про культуру» (2011), Закону України «Про освіту» (2017), Закону України «Про професійний розвиток працівників» (2012), професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (2020).

До питання формування міжкультурної компетентності звертаються у своїх працях вітчизняні (Ф. Бацевич, О. Зеліковська, О. Кричківська, В. Редько, Т. Полонська, О. Пасічник та ін.) вчені. Проблемне поле дослідження ґрунтоване на наукових працях, де схарактеризовано філософські й теоретико-методологічні основи розвитку: системи неформальної освіти

(В. Андрущенко, С. Богданов, В. Давидова, О. Купіна, Ю. Мельничук, та ін.). Наукове зацікавлення становлять розвідки, де описано природу таких феноменів, як-от: «формальна освіта», «неформальна освіта» (С. Богданов, Т. Васютіна, О. Жихорська, Т. Кристопчук, С. Черевко та ін.); «комунікація», «соціальна комунікація» і «міжкультурна комунікація» (В. Бакіров, С. Дрожжина, І. Іванова, К. Іванова, О. Каніболоцька, А. Козак, Д. Трегер, Н. Ушакова та ін.), «взаємодія», «соціальна взаємодія» і «міжкультурна взаємодія» (В. Бушкова, О. Дубасенюк, І. Коновальчук, А. Левицька, Л. Ніколенко, О. Ситнікова та ін.).

Проте, незважаючи на значний науковий доробок у дослідженні проблеми міжкультурної компетентності, зберігається суперечність між зростаючими вимогами сучасного полікультурного суспільства до рівня сформованості міжкультурної компетентності майбутніх учителів та переважно знаннєвою спрямованістю їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти. Такий підхід не завжди забезпечує систематичне й цілеспрямоване формування здатності майбутніх педагогів до ефективної міжкультурної комунікації, толерантної взаємодії з представниками різних культур, урахування культурного різноманіття та подолання міжкультурних бар'єрів. Зазначена суперечність зумовлює необхідність подальшого дослідження теоретичних і практичних аспектів формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів, що й визначило вибір теми нашого дослідження: **«Формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти».**

**Мета дослідження** – теоретично обґрунтувати шляхи формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі **завдання.**

1. Розкрити сучасний стан проблеми у педагогічній теорії та практиці.

2. Схарактеризувати можливості неформальної освіти у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх педагогів.

3. З'ясувати стан сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти.

4. Розробити ефективні шляхи формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти.

**Об'єкт дослідження** – підготовка майбутніх педагогів у закладі вищої освіти.

**Предмет дослідження** – шляхи удосконалення процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти.

Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань дослідження ми використовували такі **методи дослідження**: *теоретичні* (вивчення й аналіз філософської, психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури при обґрунтуванні теоретичних положень дослідження) і *емпіричні*: діагностичні (анкетування, інтерв'ювання, тестування, аналіз результатів соціальної, компетентності здобувачів, а також узагальнення його результатів з використанням статистичної обробки кількісних показників.

**Теоретичне значення дослідження** полягає в теоретичному обґрунтуванні засад формуванню міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти.

**Практична значущість.** Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладу вищої освіти при формуванні міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти, у розробці рекомендацій до самостійної роботи здобувачів вищої освіти, у діяльності наукових гуртків, студентських проблемних груп тощо.

**Апробація результатів дослідження.** Результати дослідження доповідались автором та обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки та

освітнього менеджменту та на XVII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика» (5 листопада 2026 р., м. Умань).

**Публікації.** Основні положення дослідження публікувались у статті «Шляхи удосконалення процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти».

**Структура роботи.** Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (74 найменування), додатків. Загальний обсяг роботи становить 80 сторінок, основного тексту 69 сторінок.

# РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

## 1.1. Формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів як науково-педагогічна проблема

Сучасні процеси інтеграції, міграції та культурної глобалізації, характерні для розвитку світового суспільства, актуалізували проблему пошуку ефективних підходів і механізмів забезпечення мирної та конструктивної взаємодії представників різних культур у полікультурному середовищі. Стабільність і поступальний розвиток сучасного суспільства значною мірою визначаються характером взаємодії представників різних культур та етнокультурних спільнот, зокрема її конструктивністю, взаємоповагою й безконфліктністю. Важливого значення при цьому набуває гармонізація економічних і культурних взаємовідносин між різними соціокультурними групами. Специфіка та інтенсивність таких взаємодій зумовлюються сукупністю чинників, серед яких особливе місце посідають рівень культурної освіченості особистості, сформованість толерантного ставлення до представників інших культур, рівень міжкультурної компетентності, а також готовність до встановлення конструктивного діалогу, взаєморозуміння та пошуку компромісних рішень у міжкультурному середовищі.

Глобалізаційні процеси, європейська інтеграція України та зростання культурного різноманіття освітнього середовища зумовлюють необхідність підготовки фахівців, здатних ефективно взаємодіяти з представниками різних культур, розуміти культурні відмінності та будувати взаємини на засадах взаємоповаги й толерантності. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває проблема формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

Упродовж останніх двох десятиліть поняття «міжкультурна компетентність» набуло широкого поширення та закріпилося як визнана міждисциплінарна наукова категорія. Його зміст і трактування набувають специфічного значення залежно від контексту та предмета дослідження в різних галузях наукового знання [69]. Проблематика міжкультурної компетентності привертає увагу представників різних наукових напрямів, зокрема філософії, психології, соціології, лінгвістики та педагогіки. Відповідно, дослідження цього феномену посідає вагоме місце й у сучасній педагогічній науці, де він розглядається крізь призму професійної підготовки особистості, міжкультурної взаємодії та забезпечення ефективного освітнього процесу в умовах культурного різноманіття.

Для глибшого осмислення сутності міжкультурної компетентності та визначення її взаємозв'язку з культурною ідентичністю важливим теоретичним підґрунтям є Теорія культурної ідентичності, авторами якої є М. Колієр і М. Томас [71].

Теорія культурної ідентичності ґрунтується на положенні про тісний взаємозв'язок між культурною ідентичністю особистості та її міжкультурною компетентністю. У межах цього підходу формування міжкультурної компетентності пропонується розглядати через призму того, як у процесі комунікації особистість конструює, виражає та узгоджує власну ідентичність, а також визначає характер взаємин із представниками своєї та інших культурних груп у певному соціокультурному контексті.

Відповідно до положень теорії, культура є лише однією з множини ідентичностей особистості, які можуть проявлятися та актуалізуватися у процесі спілкування. Культурна ідентичність особливо виразно виявляється під час соціального порівняння, коли представники різних груп співвідносять соціальний статус, становище та характеристики власної групи з іншими соціокультурними спільнотами. У процесі міжкультурної взаємодії комунікант може одночасно репрезентувати декілька видів ідентичності, серед яких національна, етнічна, расова, соціально-класова, гендерна, політична та

релігійна. Оскільки особистість поєднує в собі різні ідентичності, їх прояв у процесі взаємодії може бути неоднаковим, що, своєю чергою, впливає на характер сприйняття та визнання особистості іншими членами групи [71].

У межах нашого дослідження важливими є наукові положення М. Коллієра та М. Томаса щодо динамічного характеру культурної ідентичності. Дослідники наголошують, що вона не є сталою характеристикою особистості, а постійно розвивається та трансформується впродовж життя під впливом конкретного соціального й культурного контексту. Культурна ідентичність, на їхню думку, являє собою безперервний процес переосмислення особистістю власної належності та її співвіднесення з іншими. Вона формується, уточнюється й утверджується у процесі комунікації та соціальної взаємодії. Водночас становлення культурної ідентичності передбачає усвідомлений або неусвідомлений вибір тієї чи тих культур, із якими людина себе пов'язує, а також її залучення до відповідної культурної спільноти [71].

Науковим доробком М. Коллієра та М. Томаса є поєднання положень етнографії комунікації та концепції соціального конструювання для комплексного розкриття сутності й характеристик культурної ідентичності. Запропонований ними підхід дає змогу зосередити увагу на способах, за допомогою яких представники певної культурної групи конструюють і репрезентують власну ідентичність у процесі взаємодії. До основних властивостей культурної ідентичності дослідники відносять: процеси визнання та приписування ідентичності; способи репрезентації та використання ключових культурних символів; індивідуальний, міжособистісний і груповий рівні ідентичності; її змінні афективні, когнітивні та поведінкові характеристики; зміст і особливості міжособистісних та групових взаємин; специфіку комунікації, що визначається особливостями ситуації та характером взаємозв'язків між учасниками взаємодії [71].

Теорія науковця Г. Хофстеде поклала початок новій дослідницькій традиції в галузі соціальної психології; її запозичили науковці та практики в

сфері міжнародного бізнесу та комунікацій, міжкультурної психології, міжнародного менеджменту та міжкультурної комунікації. Цю теорію по праву вважають найбільш відомою і популярною, що пояснюється вдало знайденим набором універсальних параметрів, придатних для аналізу культур, незалежно від того, якої країни вони стосуються чи в якому культурному контексті функціонують.

На початку 90-х рр XX ст. В. Купахом і Т. Імахорі була розроблена Теорія управління ідентичністю [73]. Ця теорія ґрунтується на ранній теорії відомого соціолога Е. Гоффмана, котрий описував культурні особливості індивідуума на основі характеристики його участі у спілкуванні з іншою людиною.

В. Купах та Т. Імахорі наголошують, що ефективна взаємодія та комунікація передбачають здатність особистості досягати взаєморозуміння й узгоджувати взаємоприйнятні варіанти ідентичності в процесі спілкування. Для глибшого осмислення положень теорії управління ідентичністю доцільно звернутися до трактування поняття ідентичності, запропонованого зазначеними дослідниками. Серед множини ідентичностей, притаманних особистості, особливого значення вони надають культурній та міжособистісній ідентичностям, які безпосередньо впливають на характер міжкультурної взаємодії. Дослідники також звертають увагу на проблему використання стереотипів у міжкультурній комунікації, що нерідко зумовлюється недостатньою обізнаністю учасників взаємодії щодо культурних особливостей один одного. Водночас некритичне застосування стереотипних уявлень може спричиняти непорозуміння, посилення емоційної напруженості та ускладнення конструктивної міжкультурної взаємодії [73].

Науковці В. Купах та Т. Імахорі розрізняють міжкультурну комунікацію (комунікацію між представниками різних культур) та внутрішньо культурну комунікацію (між представниками, які представляють одну культуру). Таким чином, теорія управління ідентичністю розглядає культурну та

міжособистісну ідентичності як визначальний фактор у створенні міжкультурно компетентної ідентичності під час спілкування [73].

У педагогічному контексті міжкультурна компетентність розглядається як здатність до ефективної комунікації та взаємодії в полікультурному середовищі на основі толерантності та взаємоповаги. Зокрема, О. Пасічник визначає її як здатність усвідомлювати чинники, зумовлені іншою культурою, та те, як вони впливають на менталітет і моделі поаедінки представників цієї культури і, відштовхуючись від цього, вибудовують власну комунікативну та поведінкову стратегію в процесі спілкування з ними [45]. Важливим аспектом такої взаємодії, на думку дослідниці, є дотримання принципів толеранотності, взаєморозуміння та поваги до культурних норм. Зі свого боку, О. Байбакова вбачає піж міжкультурною компетентністю володіння студентами певною сукупністю знань про культуру країни, мова якої вивчається, що забезпечує культурну взаємодію [5].

У різних галузях наукового знання феномен міжкультурної компетентності набуває специфічного змістового наповнення відповідно до предмета дослідження. У філософському дискурсі її розглядають як важливу передумову досягнення взаєморозуміння між представниками різних культур, утвердження принципів толерантності та конструктивного культурного діалогу. Психологічний підхід акцентує увагу на ролі міжкультурної компетентності у розвитку емпатійності, когнітивної гнучкості, відкритості до культурних відмінностей та адаптаційного потенціалу особистості. У соціологічних дослідженнях зазначений феномен пов’язується з особливостями соціальної взаємодії, становленням ідентичності та процесами інтеграції особистості в умовах полікультурного суспільства. У педагогічному контексті вона розглядається як важлива складова професійної компетентності майбутнього педагога, що забезпечує його готовність до продуктивної взаємодії в культурно різноманітному освітньому середовищі та сприяє формуванню в учнів здатності до толерантної й конструктивної міжкультурної взаємодії.

Міжкультурну компетентність як феномен, формування міжкультурної компетентності в закладах освіти розглядають у своїх працях О. Байбакова, О. Білецької, В. Бойчук, Т. Браніцької, О. Василенко, Д. Вовка, Д. Глазового, А. Гордієнко, О. Коваленка, В. Малікова, О. Пасічника, О. Першукова, О. Резунова, І. Сафонова, І. Філліпова та ін.

У вітчизняних і зарубіжних наукових дослідженнях поняття «компетентність» трактується як комплексна характеристика особистості, що охоплює готовність до самостійної та відповідальної діяльності, здатність ефективно виконувати визначені професійні функції, наявність відповідної освіти й широкого кола знань, належний рівень професійної підготовки, а також спроможність результативно розв'язувати професійні завдання. Водночас компетентність розглядається як показник досягнень особистості та рівня її сформованості у певній сфері діяльності [18, с.57]. «Це – наявність певних знань і повноважень у вирішенні якоїсь справи; повноважність і повноправність у розв'язанні конкретної проблеми» [15, с. 215]. У психології (В. Шапарь [50]) зазначене поняття визначають так: «компетентність – це психосоціальна якість, що означає силу і впевненість, яка ґрунтуються на відчутті власної успішності і корисності, що дає людині усвідомлення своєї спроможності ефективно взаємодіяти з оточенням» [50, с.188–189]. На думку Н. Микитенко компетентність – це «набутий індивідуумом комплекс знань, умінь і навичок, що виникає в процесі підготовки до певної професійної діяльності і дозволяють майбутньому фахівцю бути готовим до виконання своїх професійних обов'язків у відповідній сфері діяльності» [41, с. 33].

На думку Т. Атрощенко, «механізм формування міжкультурної компетентності, – це, з одного боку, засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, поглядів та стереотипів, які характерні для його родини, найближчого оточення і культури. Іншою стороною цього процесу є засвоєння необхідних знань і навичок в процесі взаємодії людини з інститутами суспільства» [3, с.12].

Дослідниця Ю. Байбакова вважає, що «міжкультурна компетентність – це спроможність до ефективного застосування знань та умінь, які можна використати для адекватної інтерпретації змісту комунікативної діяльності представників інших етнокультурних груп за певної комунікативної ситуації» [5, с.116]. Заслуговує на увагу науковий підхід Д. Мацумото, представлений у праці «Психологія і культура», де автор виокремлює 52 фактори, що характеризують міжкультурну компетентність особистості [39]. Зазначені фактори переважно відображають особистісні якості, знання та вміння, необхідні індивіду для ефективної взаємодії в умовах міжкультурної комунікації. Дослідник систематизує їх у шість основних груп: здатність адаптуватися до умов різних культур; готовність ефективно функціонувати в різноманітних суспільних системах; уміння встановлювати та підтримувати міжособистісні взаємини; розуміння та прийняття значущості культурних відмінностей; подолання проявів етноцентризму; сформованість культурної емпатії [39].

Більш комплексне розуміння міжкультурної компетентності пропонує С. Радул, визначаючи її як інтегративну характеристику особистості, що охоплює сукупність професійно значущих знань, умінь і навичок, систему мотиваційних установок та ціннісних орієнтацій. На думку дослідника, зазначені складники є необхідними для ефективного виконання завдань професійної та міжкультурної діяльності, а також забезпечують здатність особистості результативно діяти в ситуаціях міжкультурної взаємодії на основі співпраці, взаємоповаги та толерантності [51, с. 6].

Науковиця, О. Байбакова зазначає, що міжкультурна компетентність – це ступінь прояву фахівцем знань, умінь і навичок, які надають змогу правильно оцінювати специфіку та умови взаємодії з представниками інших культур, що проявляються в урахуванні їхніх традицій, звичок і психологічних характеристик, знаходити адекватні форми впливу на них з метою підтримки атмосфери взаємодії довіри і конструктивного співробітництва, спрямованого на досягнення спільно визначених цілей соціальної допомоги [4, с. 29].

Спільною рисою багатьох визначень міжкультурної компетентності є розгляд цього феномена як інтегративної властивості особистості, що поєднує певний набір знань, умінь і навичок, необхідних для ефективної взаємодії в умовах міжкультурного середовища. Зокрема, А. Любас акцентує увагу на її структурній складовій, ураховуючи спеціальні знання, міжкультурні вміння та систему ціннісних орієнтацій, що сприяють толерантній та кооперативній взаємодії [37]. Подібний підхід деионструє і визначення, запропоноване Г. Гальчун, яка розглядає міжкультурну компетентність як компонент професійної компетентності, що формується черехщ особистісні мотиви, цінності та реальний досвід міжкультурної взаємодії.

Водночас у визначенні Г. Гальчун наголошено на професійно-особистісному аспекті, підкреслено значення міжкультурної компетентності для вирішення конкретних професійних завдань у багатокультурному середовищі [17, с. 215–218]. Такий акцент на професійну діяльність дещо відрізняється від концепції А. Любас, яка розглядає міжкультурну компетентність у більш загальному контексті комунікативної взаємодії [37, с. 159].

Погоджуючись із думкою О.-А. Іліє, що міжкультурна компетентність передбачає сформованість необхідних якостей, які забезпечують ефективну комунікацію в міжкультурному середовищі, доцільно звернутися до аналізу самого поняття «міжкультурна комунікація», оскільки саме вона є ключовим контекстом, у якому проявляється та формується міжкультурна компетентність [77]. Її розгляд надасть змогу більш детально розкрити сутність цього явища та зрозуміти механізми його розвитку.

Досліджуючи сутність, зміст та специфіку прояву міжкультурної компетентності в контексті теоретико-методологічних засад міжкультурної комунікації, дослідниця І. М’язова наголошує на визначальній ролі культури як її фундаментальної основи. На думку дослідниці, культура посідає вагоме місце в сучасному гуманітарному знанні, оскільки виступає важливим чинником суспільного розвитку та засобом гармонізації взаємовідносин

людини з природним середовищем і суспільством. Будучи предметом вивчення широкого кола гуманітарних наук, культура охоплює різноманітні аспекти людського буття, зокрема матеріальні та духовні надбання, особливості поведінки й взаємодії людей, а також способи виявлення сутнісних характеристик людини [38, с. 10].

Міжкультурну комунікацію І. М'язова трактує як соціальний феномен, виокремлюючи серед основних форм її прояву акультурацію, культурну експансію, культурну дифузію, конфлікт культур та синтез культур. Особливе значення дослідниця надає саме синтезу культур, розглядаючи його як найбільш комплексну форму міжкультурної взаємодії. Такий підхід передбачає поєднання позитивних надбань історичного й культурного досвіду з актуальними тенденціями світового розвитку, водночас забезпечуючи збереження самобутності та фундаментальних цінностей власної культури [38, с. 20].

У межах міжкультурної комунікації завжди протиставляють різноспрямовані культурні утворення її учасників. Так, Р. Портер у своїй науковій монографії «Міжкультурна комунікація» зазначає, що «…міжкультурна комунікація має місце лише тоді, коли виробник певного повідомлення – представник однієї культури, а отримувач повідомлення – іншої» [79, с. 15]. Основними труднощами в розв'язанні проблеми міжкультурної комунікації в наукових дослідженнях є насамперед міждисциплінарність цієї галузі знань (міжкультурна комунікація та пов'язані з нею явища і закономірності одночасно є предметом досліджень у психології, педагогіці, лінгвістиці, соціології, культурології тощо) і нечіткість визначення самого явища міжкультурної комунікації.

Як зазначає науковець Б. Слющинський у своїй докторській дисертації «Міжкультурна комунікація у багатонаціональному регіоні України», «…в останні десятиріччя у зв'язку із розширенням міжнародних відносин особливий теоретичний і практичний інтерес стали являти проблеми міжкультурної комунікації. Сьогодні міжнародні відносини не обмежуються

лише зустрічами на високому державному рівні, а все частіше стають частиною повсякденного життя людей, і необов'язково це пов'язано з туризмом, обміном делегаціями або комерційною діяльністю» [54, с. 12]. На думку автора, специфіка сучасної міжкультурної комунікації полягає в тому, що в процесі взаємодії представники різних культур керуються властивими їм культурними нормами, цінностями та моделями поведінки. У цьому контексті міжкультурну комунікацію доцільно розуміти як процес досягнення взаєморозуміння між учасниками комунікативної взаємодії, які репрезентують різні культурні середовища. При цьому автор насамперед акцентує увагу на відмінностях, зумовлених етнокультурними та національними особливостями.

У світовій та вітчизняній педагогічній теорії накопичено значний досвід формування міжкультурної компетентності, який охоплює різноманітні методологічні підходи, педагогічні технології та стратегії практичної підготовки майбутніх педагогів. Особливого значення у професійній підготовці майбутніх педагогів набуває використання інтерактивних методів навчання та цифрових технологій, спрямованих на розвиток навичок міжкультурної комунікації.

Подальший аналіз спрямовано на визначення особливостей формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців та розкриття потенціалу різних освітніх стратегій у забезпеченні результативності цього процесу.

Насамперед варто звернути увагу на те, що формування міжкультурної компетентності – це складний, багатогранний процес цілеспрямованого навчання майбутніх фахівців для успішної професійної діяльності в мультикультурному середовищі [49, с. 37].

Дослідник А. Карам зазначає, що у процесі формування міжкультурної компетентності майбутнього педагога викладачеві необхідно познайомити його з національно-культурними особливостями поведінки іноземців, як-от: застосування певної міміки і жестів, щоб уникнути можливих конфліктів під час міжнаціонального спілкування [28, с. 22].

На думку О. Бондарчук, одним важливим, проте недостатньо використаним ресурсом формування міжкультурної компетентності є мистецтво, яке переважно не говорить словами, а є поштовхом до міжкультурної комунікації з різних тем: соціальне життя, почуття, емоції, історія і особистісний розвиток [8, с. 195].

Науковці Д. Костенко та Н. Чернуха акцентують увагу на вагомій ролі позааудиторної діяльності у формуванні міжкультурної компетентності студентів в умовах університетського освітнього середовища [31]. На думку дослідниць, цей процес передбачає комплексну діяльність, спрямовану на розширення соціокультурних знань і набуття досвіду міжкультурної взаємодії. Зокрема, йдеться про ознайомлення студентів з особливостями життя та побуту населення інших країн, традиціями повсякденної культури й організації свят, специфікою молодіжної та студентської субкультур. Важливим складником є також осмислення соціальних проблем і сучасних суспільних тенденцій, залучення до сприйняття та інтелектуального опрацювання культурних надбань інших народів. Окремий напрям формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів, за визначенням авторок, становить ознайомлення із зарубіжним досвідом у сфері розроблення комп'ютерних програмних систем, а також практичне використання інтернет-технологій і хмарних сервісів, зокрема Google Drive, Dropbox, MEGA, OneDrive, iCloud та інших цифрових ресурсів. Така організація позааудиторної діяльності розширює можливості студентів для культурного пізнання, цифрової взаємодії та набуття досвіду комунікації в сучасному полікультурному середовищі.

Формування міжкультурної компетентності слід розглядати сукупно з розвитком особистості майбутнього педагога, його здатності й готовності взаємної поваги, терпимості до культурних відмінностей і подолання культурних бар'єрів. Водночас викладач повинен добирати оптимальні засоби та прийоми спілкування, використовуючи вправи, рольові ігри, тренінги з метою запобігання виникнення конфліктних ситуацій у колективі, уміти

застосовувати методики управління колективом. Неправильна комунікативна діяльність породжує в майбутніх педагогів емоційну напруженість, невпевненість і страх, унаслідок чого формується стійке негативне ставлення до викладача та навчання. Педагогічне спілкування має викликати довіру, радість від взаємодії та сприяти соціально-психологічній оптимізації освітнього процесу. Дотримуватися правил і норм спілкування під час професійної діяльності – запорука розвитку особистості майбутнього педагога [65, с. 240–241].

На думку Т. Шиян, одним із найбільш результативних методів формування міжкультурної компетентності є моделювання. У процесі професійної підготовки цей метод дає змогу майбутнім педагогам відтворювати та аналізувати потенційні ситуації міжкультурної взаємодії, з якими вони можуть зіткнутися у майбутній професійній діяльності. Моделювання таких ситуацій сприяє практичному застосуванню здобутих знань, глибшому розумінню особливостей міжкультурної взаємодії, набуттю відповідного комунікативного досвіду та кращому засвоєнню навчального матеріалу [68, с. 200].

Увагу привертає і розроблена американським дослідником М. Бірамом модель формування міжкультурної компетентності. На його думку зазначена модель складається з таких елементів:

– формування установок через спроможність до толерантного відношення стосовно носіїв інших культур;

– освоєння знань про інші культури, їхні особливості, загальні процеси в суспільстві і в окремих соціальних групах;

– освоєння умінь через спроможність усвідомлювати культурні здобутки інших етносів та співвідносити їх із власними національними;

– бажання до пізнання нових знань про культурні здобутки різних етносів, а також до можливості їхнього застосування на практиці;

– формування здатності до критичного оцінювання діяльності представників власного та інших етносів і робити з цього відповідні висновки [70, с. 10].

Аналізуючи сучасний стан проблеми формування міжкультурної компетентності особистості у США, О. Данишенко зазначає, що оволодіння такою компетентністю є важливою складовою професійної підготовки кваліфікованого фахівця. Дослідниця виокремлює чотири основні сфери, у яких у США актуалізується потреба у формуванні міжкультурної компетентності: зовнішньополітична діяльність і державна служба; освітні програми та наукові дослідження у сфері міжкультурної комунікації й міжкультурної компетентності; бізнес-середовище; повсякденне життя громадян США [17, с. 150–151].

Стосовно українського освітнього простору, науковці наголошують на доцільності утвердження мультикультурності як сучасної освітньої стратегії, здатної визначити нові підходи до організації освітнього та виховного процесу. У цьому контексті міжкультурний вимір освіти на всіх її рівнях доцільно розглядати як перспективний напрям розвитку, що відповідає ідеям мультикультуралізму та враховує сучасне культурне різноманіття українського суспільства [17, с. 136].

Ефективне формування міжкультурної компетентності потребує і науково обґрунтованої системи діагностики її рівня. Зокрема, в освітній практиці можна застосовувати такі інструменти: рефлексивні щоденники, анкетування, кейсові завдання з міжкультурною проблематикою, спостереження за поведінкою майбутніх педагогів у ситуаціях міжкультурної взаємодії, самооцінювання, тести на рівень культурної чутливості. Це дозволяє здійснювати не лише поточний моніторинг розвитку компетентності, а й будувати індивідуальні траєкторії навчання для подальшого особистісного й професійного зростання студентів. Таким чином, формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів вимагає цілісного,

системного підходу, що поєднує теоретичну підготовку, особистісну рефлексію, практичну міжкультурну взаємодію, тьюторський супровід і застосування цифрових технологій. Це не лише педагогічне завдання, а й стратегічна умова для становлення професійної ідентичності вчителя нового покоління – відкритого, мобільного, культурно свідомого, здатного нести гуманістичний потенціал мови у складному глобалізованому світі.

Ще одним важливим вектором розвитку міжкультурної компетентності є інтердисциплінарність як освітній принцип. Інтеграція знань із культурології, соціології, антропології, філософії, лінгвістики створює умови для цілісного осмислення культурних явищ і формування комплексного бачення культурного багатоманіття. Важливим завданням стає формування в майбутніх педагогів уміння аналізувати культурні феномени у широкому контексті – як системи цінностей, соціальних норм, комунікативних практик, що виявляються у мовленні, поведінці, мистецтві, освіті. Крім того, варто враховувати психологічний аспект міжкультурної взаємодії.

Майбутні педагоги повинні володіти емоційним інтелектом, здатністю до саморегуляції, управління міжособистісною напругою, що виникає унаслідок культурних розбіжностей. Психологічна готовність до сприйняття культурної іншості передбачає розвиток толерантності до неоднозначності, відкритості до нового досвіду, внутрішньої гнучкості, що є ключовими характеристиками інтеркультурно ефективної особистості.

## 1.2. Можливості неформальної освіти у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх педагогів

Модерний підхід до професійної підготовки майбутніх педагогів забезпечує формування ключових компетентностей, необхідних для ефективної діяльності в умовах глобалізованого освітнього простору. Важливим компонентом цієї підготовки є формування міжкультурної

компетентності. У цьому контексті значну роль відіграють засоби неформальної освіти, тому в цьому підрозділі доцільно розглянути організаційно-методичні аспекти використання засобів неформальної освіти в професійній підготовці майбутніх педагогів, що передусім надасть нам зиогу визначити ефективні засоби неформальної освіти, що сприятимуть формуванню міжкультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах закладу вищої освіти.

Глобалізаційні процеси, які охоплюють різні сфери суспільного життя, зумовлюють поступове зближення підходів і вимог до організації освіти та виховання в різних країнах світу. В умовах посилення міжкультурної взаємодії та соціокультурних трансформацій відбуваються суттєві зміни в характері професійної діяльності педагога. Трансформуються його професійні функції, компетентності та вимоги до фахової підготовки, що значною мірою зумовлено динамікою ринку праці, суспільними запитами та новими викликами освітнього середовища. Важливого значення в цьому контексті набуває розвиток міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти. Положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом орієнтують на активізацію міжнародної взаємодії, модернізацію національної системи вищої освіти та її наближення до європейських освітніх стандартів. Така співпраця сприяє підвищенню якості й конкурентоспроможності вищої освіти, розширенню партнерства між закладами вищої освіти, активізації міжнародних освітніх проєктів і програм, а також створенню нових можливостей для академічної мобільності майбутніх педагогів і науково-педагогічних працівників [63, с. 431].

Водночас Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки констатує невідповідність структури підготовки фахівців поточним та перспективним потребам ринку праці та невідповідність навичок випускників нагальним потребам роботодавців, слабкий зв’язок ЗВО з наукою та бізнесом [58, с. 18].

До нормативно-правових документів, які регулюють розвиток неформальної освіти та її роль у професійній підготовці, належать як національні, так і міжнародні акти (див. табл. 1.1).

*Таблиця 1.1*

**Нормативно-правові документи,**

**що регулюють розвиток неформальної освіти**

| Документ | Змістова характеристика |
|---|---|
| Закон України «Про освіту» [25] | Закріплює концепцію освіти впродовж життя, забезпечуючи можливість неформальної освіти |
| Закон України «Про вищу освіту» [22] | Регулює питання професійного розвитку, академічної мобільності та визнання кваліфікацій, отриманих у неформальному освітньому середовищі |
| Закон України «Про професійний розвиток працівників» [26] | Механізми здобуття додаткових знань, умінь і навичок шляхом неформального навчання. |
| Закон України «Про інноваційну діяльність» [24] | Сприяння впровадженню сучасних підходів до освіти, зокрема неформальні методи навчання. |
| Постанова Кабінету Міністрів України № 800 від 19 серпня 2015 року «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» [48] | Установлює порядок визнання результатів неформальної освіти |
| Стратегія розвитку вищої освіти України на 2022–2032 роки [58] | Акцентує увагу на академічній мобільності та інтеграції неформальної освіти в освітній процес |
| Лісабонська конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні [30] | Визначення правил загального визнання освітніх кваліфікацій, зокрема результати неформального навчання |

| | |
|---|---|
| Європейська кваліфікаційна рамка [77] | встановлює стандарти для визнання результатів формального, неформального та інформального навчання в країнах ЄС |
| Європейська стратегія розвитку ключових компетентностей у навчанні протягом життя [76] | Пошук ключових навичок, які можуть бути набуті через неформальну освіту |
| ЮНЕСКО: Глобальна стратегія освіти 2030 | Передбачає активний розвиток неформальної освіти як складової безперервного навчання |

Опрацювання нормативної бази України та країн-партнерів (див. табл. 1.2), ключових наукових розроблень провідних вітчизняних і закордонних учених у цій галузі, знайомство з практикою діяльності неформальних освітніх інституцій надало нам змогу виокремити основні чинники, що обумовлюють зростання ролі неформальної освіти в сучасних соціально-економічних умовах. Так, систематизований перелік основних чинників, які сприяють зростанню ролі неформальної освіти в професійній підготовці майбутніх педагогів, наведено в таблиці 1.2.

*Таблиця 1.2*

**Чинники зростання ролі неформальної освіти в системі професійної підготовки майбутніх педагогів**

| № п/п | Чинники зростання ролі неформальної освіти | Змістова характеристика чинників зростання ролі неформальної освіти |
|---|---|---|
| 1 | Традиційний зміст освіти та інноваційна складова (кількісний та якісний зміст їх співвідношення) | Збалансоване поєднання традиційних освітніх підходів із сучасними методами навчання, що враховують цифровізацію, інтерактивні технології та міжкультурну комунікацію. |
| 2 | Модернізація державної політики в галузі освіти | Пріоритетність якості освіти та її відповідність сучасним потребам особистості суспільства та держави; систематизація та кодифікація |

| | | |
|---|---|---|
| | | інноваційних процесів системи освіти України; розвиток передумов становлення освітнього права України. |
| 3 | Сучасна рівнева диференціація системи освіти | Розширення доступу до різних рівнів освіти через індивідуалізацію освітньої траєкторії, гнучкість програм та активне використання неформальної освіти як доповнення до формальної підготовки. |
| 4 | Зміна місії системи освіти | Орієнтація на навчання впродовж життя (Lifelong Learning), акцент на формування не лише професійних знань, а й розвиток критичного мислення, міжкультурної комунікації, креативності та гнучкості в професійній діяльності. |
| 5 | Соціальні характеристика суб'єктів сучасного освітнього процесу | Вплив технологічних змін на особливості навчання сучасних студентів, використання нових педагогічних моделей для роботи з представниками поколінь Z та Alpha, необхідність розвитку цифрової грамотності, гнучкості та адаптивності. |

Термін «неформальна освіта» почав активно використовуватись в 70-80-х рр. ХХст., коли відбувалося критичне переосмислення змісту та методів шкільного навчання, зокрема в контексті міжнародної взаємодії та розвитку. Однак розвиток неформальної освіти в різних країнах почався ще в середині ХХ ст., що зумовило її поступову інституалізацію на міжнародному рівні. Наприклад, у європейських документах цей термін згадується з 1960-х рр., а вперше він був використаний у 1968 р. в книзі «Освітова освітня криза: системний підхід» американського педагога-економіста Ф. Кумбса [72]. Країнами, у яких розпочалося впровадження неформальної освіти в Європі, виступили країни Скандинавського регіону, зокрема Швеція, що й досі є лідером у сфері неформальної освіти та освіти дорослих у європейському освітньому просторі. Уся наявна важливість та ефективність неформального навчання були вперше формально задекларовані в 1996 р. в аспекті освіти

впродовж усього життя на рівні Організації Безпеки і Співпраці в Європі (ОБСЄ). На сьогодні серед провідних організацій, які працюють у сфері дослідження, розвитку та впровадження неформальної освіти на європейському рівні, є молодіжний відділ Ради Європи, тренерський пул Ради Європи та спеціалізовані ресурсні центри SALTO за підтримки Європейської комісії тощо.

На думку М. Грандстаффа, підтримка пошуку шляхів вирішення проблем системи освіти в країнах, що розвиваються, може бути обумовлена незадовільним стоаном орієнтованих на шкільне навчання підходів до розвитку особистості. Він уважає, що подолати ці виклики можливо завдяки впровадженню освітніх проєктів, які реалізуються поза академічними інституціями [74]. У цьому контексті доцільним є звернення до міжнародного досвіду, який охоплює дослідження багатьох учених. Зокрема, значний внесок у вивчення проблематики неформальної освіти зробили такі дослідники: Е. Алнаджар, Н. Гейдж, М. Грандстафф, Т. Кіілакоскі, А. Ківіярві, Н. Маджар, М. Коен-Малаєв, А. Роджерс, М. Тайт та ін. Роботи цих науковців сприяли розумінню сутності та ролі неформальної освіти в глобальному контексті.

Науковець А. Роджерс зазначає, що на початку становлення неформальної освіти її критика була надмірною та подекуди не зовсім конструктивною, такою, що не висувала певних альтернатив. Однак згодом було визначено, що основою для її розвитку може стати гуманістична психологія, яка і сьогодні залишається ключовим підгрунтям неформальної освіти [79, с. 132-137]. Цей підхід заснований на добровільному навчанні, що передбачає його свідоме прийняття та спирається на потреби та досвід тих, хто навчається; поважне ставлення до них як до окремих унікальних індивідуальностей; розподіл відповідальності за процес та результати навчання серед усіх членів групи, що беруть участь у навчанні; критичну рефлексію знань, віри, цінностей та поведінки в суспільстві; самокероване навчання та взаємодію між навчанням і діяльністю на основі циклічного принципу.

У європейському просторі неформальна освіта займає важливу роль у професійній підготовці дорослих, особливо в умовах посткризового безробіття. Вона сприяє перепідготовці фахівців, адаптації громадян до змін на ринку праці та створює додаткові можливості для навчання в різних соціально-економічних умовах. Неформальна освіта також активно використовується для підтримки етнічних спільнот, забезпечуючи їм доступ до освітніх ресурсів, зокрема оплачувані навчальні відпустки та курси з опанування нових професій [64].

Важливу роль у розвитку неформальної освіти відіграє досвід скандинавських країн, де вона використовується для підготовки учнів до вирішення екологічних проблем і формування екологічної свідомості. Зміст, методи та організації екологічної освіти в цих країнах спрямовані на формування екологічної свідомості учнів, інтегруючи формальне навчання з неформальними освітніми практиками, що відбувається як у школах, так і поза їх межами [56].

Узагальнюючи результати здійсненого аналізу стану функціонування неформальної освіти за кордоном, хотілося зауважити, що неформальна освіта є вже звичною, поруч із традиційною системою навчання, вона є теоретично обгрунтованою та методично зручною формою функціонування закордонного освітнього простору.

В той же час, в Україні це поняття вже закріплене на законодавчому рівні, що надає змогу чітко окреслити його зміст і роль у національній системі освіти. Зокрема, відповідно до Закону України «Про освіту» неформальна освіта визначається як «… освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не перебдачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій» [25].

На думку Т. Ткач, неформальна освіта з її психологічними аспектами є вагомим компонентом організаційної структури освітнього простору, інтеграційний характер якого забезпечується шляхом дискурсивного розгляду

його теоретичних моделей, та який відіграє важливу роль у життєдіяльності особистості з погляду психологічних засад формотворення та функціонування [61, с. 78].

Дослідниця І. Іванова пропонує розглядати неформальну освіту як частину загальної системи освіти та як спеціально організоване освітнє інтегративне середовище життєдіяльності суб'єктів освітнього процесу, що являє собою різноманітні варіанти та можливість вільного свідомого вибору оптимальної траєкторії розвитку особистості, що навчається, відповідно до її індивідуально-психологічних та освітніх потреб, та яке сприяє водночас набуттю нею стійкої усвідомлюваної потреби в пізнанні та творчості, максимальному саморозкриттю та самореалізації, особистісно-професійному самовизначенню тощо [27].

На думку Н. Сулаєвої, неформальна освіта є освітньою діяльністю особистості, що організована поза формальною освітою та необов'язково супроводжується видачею диплома офіційного зразка [60].

Науковиця С. Азарова вважає, що «неформальна освіта є динамічним процесом, який розвивається відповідно до потреб суспільства, та як змістовна освітня діяльність ефективно доповнює формальну освіту» [1, с. 14].

На переконання С. Богданова, неформальна освіта «є такою, що здобувається поза межами освітніх програм вишів, натомість вдало доповнює когнітивний та діяльнісний компоненти готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності» [7, с. 100].

Ю. Мельничук стверджує: «Освіта, що здобувається, зазвичай, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може закінчуватись присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Вона допомагає оперативно і вчасно отримати потрібні знання відповідно до потреб тут і зараз» [41, с. 381]. Отже, неформальна освіта є доповненням до формальної системи навчання, оскільки її гнучкість, динамічність та адаптивність можуть ефективно реагувати на зміни суспільних потреб і

професійних викликів. Неформальна освіта охоплює широкий спектр заходів, які можуть організовуватись поза межами освітнього процесу. Завдяки неформальній освіті відбувається професійне становлення особистості, розвиток когнітивних і практичних компетентностей та інтеграції людини в сучасний ринок праці.

Варто також зазначити, що в наукових дослідженнях неформальну освіту часто розглядають у порівнянні з формальною, що дає змогу виокремити її специфічні характеристики та основні відмінності.

Розглядаючи наукові підходи до розмежування формальної та неформальної освіти, Т. Джеффс і М. Сміт основну відмінність між ними вбачають у способі конструювання освітньої програми. На їхню думку, визначальною особливістю неформальної освіти є те, що зміст і спрямованість освітньої програми значною мірою визначають самі здобувачі освіти відповідно до власних потреб у знаннях, уміннях і навичках, а не вчителі, державні інституції чи освітні менеджери [75]. Водночас Т. Сімкінс звертає увагу на проблему надмірної формалізації неформальної освіти. Аналізуючи відповідні освітні програми за такими критеріями, як мета, тривалість, методи та механізми контролю, дослідник дійшов висновку, що, попри властиві їм гнучкість, локальність і недирективність, вони значною мірою продовжують функціонувати в межах характеристик, притаманних формальній освіті.

М. Чобітько розглядає формальну, неформальну, інформальну та інцидентальну освіту як взаємопов’язані структурні підсистеми багаторівневої організації освітнього простору, кожна з яких характеризується специфічним змістом і відповідними психолого-педагогічними особливостями функціонування. Водночас дослідниця наголошує, що ефективність реалізації будь-якої з цих освітніх систем значною мірою залежить від рівня особистісно-професійної підготовленості педагогічного працівника [67].

Порівняльний аналіз формальної та неформальної освіти дає підстави стверджувати, що їх основна відмінність полягає у рівні гнучкості освітнього процесу та міри самостійності його учасників. Неформальна освіта

вирізняється ширшими можливостями для вільного вибору змісту, форм і способів навчання, а також більшою мірою самоорганізації здобувачів освіти. Натомість формальна освіта характеризується чіткою структурованістю, нормативною регламентацією та визначеністю організаційних і змістових параметрів. Водночас окремі дослідники звертають увагу на наявність у неформальній освіті певних елементів формалізації, що засвідчує її взаємозв'язок із традиційною системою освіти та можливість взаємодоповнення різних освітніх форм.

Щодо засобів неформальної освіти, то науковці виокремлюють різноманітні методи та інструменти. У таблиці 1.3 наведено основні засоби неформальної освіти та авторів, що досліджували їх ефективність і вплив.

*Таблиця 1.3*

**Засоби неформальної освіти та їх характеристика**

| **Засоби неформальної освіти** | **Сутність** |
|---|---|
| Організовані освітні заходи | – тренінги, семінари неурядових організацій [52];<br>– інтерактивні професійні заходи (участь у презентаціях інноваційних продуктів, інтерактивних нарадах із визначеним порядком денним);<br>– гурткова форма навчальної роботи (виїзні засідання, туристсько-краєзнавчі та фольклорні експедиції, творчі проєкти) [32];<br>– інтерактивні форми навчання в післядипломній освіті (використання тренінгових таборів для тренерів як форми додаткової професійної освіти) [14];<br>– тренінг із громадянської освіти [13];<br>– тренінги, майстер-класи, семінари, творчі майстерні, спеціалізовані конференції, презентації, курси, студії [59];<br>– проєкти, тренінги, семінари, інші активності в межах молодіжних організацій (клубів, об'єднань, асоціацій) [33]. |
| Інтерактивні освітні методи | – тьюторські заняття, навчально-дослідницькі проєкти, дискусії, комп'ютерні ігри, моделювання [22];<br>– дебати, риторсько-мисленнєві ігри [46]; |

| | |
|---|---|
| | – ігрові та практичні методики: симуляції, рольові ігри, командні тренінги, місійні ігри [33]. |
| Соціокультурні заходи | – організація виставок, музеї [52];<br>– вивчення усної народної творчості [22]. |
| Цифрові та дистанційні засоби навчання | – цифрова комунікація (спілкування через платформи миттєвих повідомлень (наприклад, ICQ, Skype), участь у тематичних онлайн-чатах, форумах, соціальних мережах);<br>– телефонне навчання (отримання інформації або консультацій через телефонне спілкування);<br>– системний електронний документообігу (сприяє розвитку організаційно-дидактичних форм неформальної освіти дорослих) [62];<br>– інформаційно-комунікаційні технології (сприяють самоосвіті та саморозвитку дорослих, дозволяючи проводити навчання впродовж життя) [47];<br>– електронне навчання (використання сервісів комп'ютерної мережі для створення дидактичних матеріалів, організації тестувань, проведення тренінгів);<br>– Experience API – технологія для електронного навчання, яка забезпечує накопичення та оброблення інформації про результати навчання людини впродовж життя;<br>– відкриті курси, ресурси електронного середовища університету [41];<br>– платформи дистанційного навчання, платформи неформальної освіти, онлайн-вебінари, віртуальні лабораторії [47];<br>– доступ до онлайн-ресурсів: вебсайти з курсами, платформи для онлайн-навчання, відеоуроки, блоги, форуми, соціальні мережі [33]. |
| Неформальне спілкування та навчання | – випадкові зустрічі та неформальне спілкування (обмін досвідом під час випадкових зустрічей у реальному житті або в глобальній мережі);<br>– коучинг та наставництво (зустрічі з тренерами, коучами чи менеджерами для обговорення професійного розвитку та обміну досвідом). |
| Інформаційно-медійні засоби | – засоби масової інформації (джерело освітнього контенту та соціалізації) [10]; |

| | |
|---|---|
| | – медіатехнології (використання для просвітництва різних верств населення та в соціально-педагогічній діяльності) [10];<br>– засобами масової інформації [57]. |
| Неформальне навчання в умовах професійної діяльності | – навчання на робочому місці (безперервна освіта фахівців) [35];<br>– самоосвіта (інструмент особистісного розвитку та підвищення кваліфікації) [35]. |
| Підвищення кваліфікації через професійне об'єднання | – неформальні освітні технології (методичні служби, творчі об'єднання, професійні асоціації) [43];<br>– інформальні освітні технології (реалізуються власними силами, сприяючи індивідуалізації навчання) [43]. |
| Волонтерська діяльність та соціальні ініціативи | – волонтерські програми та проєкти [33]. |

Аналіз основних засобів неформальної освіти (див. табл. 1.3) дає змогу констатувати їх різноманітність і широкий спектр застосування. До них належать тренінгові та семінарські форми роботи, інтерактивні методи навчання, цифрові технології, медіаресурси, а також різні форми професійного навчання. Використання таких засобів створює сприятливі умови для реалізації принципу безперервності освіти, розвитку актуальних компетентностей та оперативного реагування на суспільні й професійні зміни. Завдяки доступності, гнучкості та орієнтації на актуальні освітні потреби неформальна освіта виступає важливим доповненням до формальної освіти, розширюючи можливості особистості для навчання та професійного розвитку впродовж життя.

Зважаючи на значну роль неформальної освіти, розглянемо особливості її використання в підготовці майбутніх педагогів. Так, питання неперервної освіти в професійній підготовці майбутніх учителів відображено в роботах Д. Балашова, Т. Васютіної, В. Вергунової, О. Головко, В. Кисельова,

В. Литвин, Н. Павлик, Т. Скорик, О. Струтинської, С. Черевко, Є. Харковського, Л. Шикер та ін.

Науковці Т. Скорик і В. Вергунова наголошують на особливому значенні неформальної освіти для майбутніх учителів у період їхньої формальної професійної підготовки. На думку дослідників, її здобуття сприяє підвищенню конкурентоспроможності майбутніх фахівців, поглибленню професійної компетентності, розширенню пізнавальних можливостей і вдосконаленню практичних умінь. Водночас здобувачі освіти мають можливість інтегрувати окремі форми неформальної освіти до власної індивідуальної освітньої траєкторії, зокрема включати їх до індивідуального плану навчання як обов'язкові або вибіркові модулі освітніх компонентів [54, с. 87].

Науковці також підкреслюють різноманітність форм реалізації неформальної освіти, спільною особливістю яких є орієнтація на гнучкість освітніх програм, методів і цілей, а також на практичне розв'язання актуальних завдань. Такий підхід дає змогу доповнювати й розширювати компетентності, сформовані в межах формальної освіти, задовольняти індивідуальні освітні потреби та вирішувати конкретні професійні завдання. Відтак неформальна освіта може функціонувати як самостійний компонент індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти [54, с. 86].

Досліджуючи значення неформальної освіти у професійній підготовці майбутніх педагогів, Є. Харковський наголошує на її вагомій ролі в становленні майбутнього вчителя. На думку науковця, неформальна освіта є важливим доповненням до формальної підготовки, оскільки створює додаткові можливості для набуття практичного досвіду, удосконалення професійних умінь і поглиблення сформованих компетентностей. Зокрема, вона забезпечує умови для практичного використання теоретичних знань, здобутих у процесі формального навчання, а також сприяє розвитку мовленнєвих навичок, умінь сприймання та комунікативної взаємодії з носіями іноземної мови. Це, своєю чергою, позитивно позначається на

професійній упевненості майбутніх педагогів і якості їхньої подальшої викладацької діяльності [66, с. 62].

Важливим результатом залучення до неформальної освіти дослідник вважає розвиток творчості, гнучкості та адаптивності майбутніх учителів. Участь у різноманітних освітніх заходах дає змогу майбутнім фахівцям апробувати різні методики й підходи до організації навчання, знаходити нестандартні способи розв'язання професійних завдань та враховувати індивідуальні потреби здобувачів освіти. Такий досвід сприяє формуванню готовності педагога адаптувати освітній процес до змінюваних умов і забезпечувати його результативність. Крім того, неформальна освіта створює передумови для безперервного професійного розвитку майбутніх учителів: оновлення знань, ознайомлення з інноваційними педагогічними технологіями та сучасними тенденціями розвитку освіти [66, с. 62].

Є. Харковський також підкреслює, що неформальна освіта має розглядатися як невід'ємний компонент професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти України. Її значущість зумовлена можливістю побудови індивідуальної освітньої траєкторії здобувача, розвитку здатності адаптуватися до динамічних суспільних змін, активізації пізнавальної діяльності та розширення світогляду. Водночас участь у неформальних освітніх практиках сприяє розвитку мовленнєвої компетентності та формуванню інших професійно важливих якостей майбутнього педагога [66, с. 63].

Обґрунтовуючи використання засобів неформальної освіти у процесі формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів, ми спиралися на такі теоретичні положення:

– вибір форм і метолів неформальної освіти зумовлюється характерологічними ознаками неформальної освіти, до яких, зокрема, належать такі: добровільність і партисипативність; сприятливий психологічний клімат комунікативного середовища; відповідність потребам учасниківв; відсутність централізації, ієрархізації та адміністрування змісту та

методів; орієнтованість на життєвий, професійний, емоційний досвід учасників; переважання інтерактивних методів навчання; відсутність вимог щодо обсягу необхідного теоретичного матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників [44];

– використання можливостей неформальної освіти передбачає інтеграцію організованого навчання із самостійним набуттям знань, поєднання цілеспрямованої освітньої діяльності зі спонтанним засвоєнням досвіду, а також взаємозв'язок професійних знань і практичного досвіду повсякденного життя. Важливе значення при цьому має налагодження співпраці між учасниками освітнього процесу, координація їхніх дій, активний обмін інформацією та залучення колективного інтелектуального потенціалу й соціального досвіду. Завдяки гнучкості організації, мобільності та динамічності навчального процесу, відкритому доступу до інформаційних ресурсів, розвитку наставництва й взаємонавчання створюються сприятливі умови для задоволення індивідуальних освітніх потреб, розкриття особистісного потенціалу та посилення мотивації до безперервного навчання і професійного самовдосконалення [21, с. 23].

– ефективність неформального навчання значною мірою залежить від активного залучення його учасників до спільної діяльності, що охоплює міжособистісну взаємодію, обмін досвідом та інформацією, колективний пошук шляхів розв'язання проблем, моделювання професійних ситуацій, аналіз дій інших учасників і самооцінювання. Такий підхід сприяє розвитку рефлексивних умінь і формуванню досвіду взаємодії в умовах, наближених до реального професійного середовища, де важливими є співпраця, взаєморозуміння та узгодженість дій [19, с. 64].

Отже, неформальна освіта сприяє поєднанню систематичного навчання із самоосвітою, теоретичних знань із професійним і життєвим досвідом, створюючи передумови для особистісної самореалізації та підвищення мотивації до подальшого розвитку. Особливу роль відіграє організація спільної діяльності, що передбачає конструктивну взаємодію, обмін

інформацією, колективне розв'язання проблем і рефлексивне осмислення набутого досвіду. У контексті професійної підготовки майбутніх педагогів неформальна освіта постає важливим засобом формування міжкультурної компетентності, оскільки забезпечує практичну спрямованість навчання, гнучкість освітньої взаємодії та можливість інтегрувати різноманітний соціальний і культурний досвід.

На підставі опрацювання наукових джерел, результатів попереднього аналізу потенціалу неформальної освіти та власного педагогічного досвіду нами визначено основні засоби неформальної освіти, використання яких може бути результативним у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх педагогів. Запропонована систематизація охоплює організовані освітні заходи, інтерактивні методи, цифрові ресурси, проєктну діяльність, мультимедійні технології та соціокультурні ініціативи.

1. Організовані освітні заходи. Важливим засобом формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови є участь у різноманітних освітніх заходах, організованих у межах неформального освітнього середовища. Зокрема, літні школи, тематичні семінари, тренінги, дискусійні клуби та інші форми освітньої взаємодії створюють умови для активного залучення майбутніх педагогів до міжкультурного спілкування, обміну досвідом і розширення соціокультурних знань.

2. Цифрові ресурси та дистанційне навчання. Використання цифрових освітніх ресурсів і дистанційних форм навчання розширює можливості майбутніх учителів іноземної мови для самостійного опрацювання різноманітних аспектів міжкультурної комунікації. Залучення до онлайн-курсів, вебінарів, міжнародних онлайн-заходів та інших цифрових освітніх ініціатив сприяє поглибленню міжкультурних знань, розвитку комунікативних умінь і формуванню готовності до взаємодії з представниками інших культур.

3. Інтерактивні методи навчання. Особливе значення у формуванні міжкультурної компетентності мають інтерактивні методи, що забезпечують

активну участь майбутніх учителів у навчальній взаємодії. Їх застосування передбачає аналіз конкретних професійних і міжкультурних ситуацій, моделювання педагогічних ситуацій, обговорення проблемних питань та пошук шляхів їх розв'язання. Такий підхід сприяє розвитку здатності застосовувати набуті знання в умовах реальної або змодельованої міжкультурної взаємодії.

4. Проєктна діяльність та мультимедійні технології. Залучення майбутніх учителів іноземної мови до проєктної та дослідницької діяльності сприяє глибшому осмисленню культурного різноманіття, особливостей різних культур і специфіки міжкультурної комунікації. Створення мультимедійних продуктів, зокрема інтерактивних презентацій, відеоаналітичних матеріалів, віртуальних виставок та інших цифрових проєктів, забезпечує можливість поєднання теоретичних знань із їх практичним застосуванням у змодельованих і віртуальних міжкультурних ситуаціях.

5. Соціокультурні заходи. Важливим напрямом неформальної освіти є організація соціокультурних заходів, спрямованих на поглиблення розуміння культурного різноманіття, національних традицій, звичаїв та історико-культурних особливостей різних народів. Ефективними формами такої роботи можуть бути тематичні зустрічі, інтерактивні дискусії, перегляд і подальше обговорення мистецьких та документальних матеріалів, присвячених культурному надбанню різних країн і народів.

Отже, систематичне використання засобів неформальної освіти в професійній підготовці майбутніх педагогів створює додаткові можливості для цілеспрямованого формування міжкультурної компетентності, розширення соціокультурного досвіду, розвитку комунікативних умінь і підготовки майбутніх педагогів до ефективної професійної діяльності в умовах полікультурного освітнього середовища.

# РОЗДІЛ 2
# ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАСОБАМИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

## 2.1. Сучасний стан сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти

Сучасні глобалізаційні процеси, розширення міжнародної взаємодії та актуалізація міжкультурної комунікації зумовлюють необхідність підготовки майбутніх педагогів не лише до оволодіння знаннями й уміннями, а й до розвитку комунікативної гнучкості, здатності враховувати культурні відмінності та ефективно взаємодіяти в полікультурному середовищі. У цьому контексті міжкультурна компетентність набуває статусу важливого компонента професійної підготовки сучасного педагога.

Важливим чинником формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів є їхня здатність до емоційної взаємодії з представниками інших культур. Успішність міжкультурної комунікації значною мірою залежить від рівня розвитку емпатії, емоційної чутливості та готовності гнучко реагувати на особливості різних культурних середовищ. Вагомого значення набувають уміння розпізнавати й регулювати власні емоційні стани, розуміти емоції співрозмовників і враховувати їх у процесі спілкування. Розвиток цих здатностей сприяє налагодженню конструктивного діалогу, запобіганню комунікативним непорозумінням і вибору адекватних моделей поведінки в ситуаціях міжкультурної взаємодії.

Не менш важливим складником міжкультурної компетентності є система знань про мову та культуру інших народів. Окрім володіння нормами мовленнєвого етикету, майбутнім педагогам необхідно розуміти культурно зумовлені особливості комунікації, знати історичні передумови формування культур, соціальні традиції, звичаї та цінності їхніх представників. Такі знання

допомагають глибше осмислювати культурний контекст спілкування, інтерпретувати поведінку співрозмовників з урахуванням їхнього культурного досвіду та добирати відповідні способи комунікативної взаємодії. Поєднання емоційної чутливості з належним рівнем культурологічної обізнаності створює підґрунтя для ефективної міжкультурної комунікації та професійної діяльності майбутніх педагогів у багатокультурному освітньому середовищі.

Важливими для оцінки рівня сформованості міжкультурної компетентності є практичні навички, серед яких експерти відзначають здатність організовувати міжкультурну взаємодію в освітньому процесі та вміння використовувати міжкультурний контекст під час викладання іноземної мови. Викладачі та вчителі також зазначають, що вміння ефективно застосовувати невербальні засоби комунікації в різних культурних контекстах є критично важливим для успішної міжкультурної взаємодії.

Важливими критеріями оцінювання рівня сформованості міжкультурної компетентності є комунікативна толерантність, здатність до самоаналізу та рефлексії, а також усвідомлення власних культурних установок і упереджень. Розвиток зазначених якостей сприяє формуванню готовності майбутніх фахівців до конструктивної взаємодії з представниками різних культур, допомагає долати комунікативні труднощі та зменшувати вплив соціальних бар’єрів, зумовлених культурними відмінностями.

Серед основних показників оцінювання міжкультурної компетентності доцільно виокремити здатність до ефективної міжкультурної комунікації, повагу до культурного розмаїття, обізнаність щодо культурних стереотипів і норм мовленнєвого етикету, а також володіння практичними вміннями організації взаємодії в різноманітних соціокультурних умовах. Комплексне врахування цих характеристик дає змогу визначити не лише рівень теоретичної підготовленості студентів, а й ступінь їхньої готовності застосовувати набуті знання та вміння в реальних ситуаціях міжкультурного спілкування.

Однією з основних проблем оцінювання міжкультурної компетентності є суб'єктивність інтерпретації отриманих результатів і складність визначення чітких критеріїв її сформованості. Розв'язання цієї проблеми потребує розроблення комплексного діагностичного інструментарію, який поєднуватиме оцінювання теоретичних знань із виконанням практико-орієнтованих завдань. Застосування таких інструментів дасть змогу об'єктивніше визначати рівень сформованості міжкультурної компетентності студентів, оцінювати їхню здатність розв'язувати комунікативні ситуації міжкультурного характеру та ефективно взаємодіяти в умовах культурного різноманіття.

Вартим уваги є підхід О.-А. Ліє до визначення структурних складників міжкультурної компетентності, відповідно до якого її основу становлять три взаємопов'язані атрибути: знання, навички та ставлення. Ставленнєвий складник охоплює повагу до інших, відкритість і допитливість, які відіграють важливу роль у забезпеченні ефективної міжкультурної комунікації. Вияв поваги передбачає уважне ставлення до співрозмовника, уміння слухати, визнавати цінність його поглядів і демонструвати прийняття його переконань, що створює підґрунтя для формування стійких міжособистісних відносин із представниками інших культур. Відкритість і допитливість, своєю чергою, характеризують готовність особистості виходити за межі звичних уявлень, досліджувати незнайомі культурні явища та сприймати відмінності без упередженого оцінювання.

Когнітивний складник міжкультурної компетентності передбачає розуміння культури як системи переконань, цінностей і норм, притаманних певній соціальній групі та таких, що визначають особливості комунікативної поведінки її представників. До ключових категорій відповідних знань належать соціолінгвістична обізнаність, усвідомлення власної культурної належності, знання специфічних характеристик окремих культур і поглиблене розуміння їхнього змісту. Практичний складник охоплює навички інтерпретації, спостереження, слухання, аналізу й оцінювання культурних

явищ та комунікативних ситуацій, а також установлення взаємозв'язків між отриманою інформацією. Важливим чинником удосконалення міжкультурної компетентності дослідниця також визначає критичну саморефлексію, яка забезпечує осмислення власного досвіду міжкультурної взаємодії [77, с. 264–266].

Ґрунтовний підхід до характеристики структури міжкультурної компетентності представлено в дослідженні Т. Браніцької, яка виокремлює ціннісно-когнітивний, мотиваційний і діяльнісний компоненти. Ціннісно-когнітивний компонент передбачає засвоєння знань про національні культури, мови, духовні та загальнолюдські цінності, культурні традиції, а також норми вербальної й невербальної комунікації. До його змісту належать також уявлення про особливості національного менталітету, правові засади та соціальні норми функціонування полікультурного суспільства.

Мотиваційний компонент відображає сформованість потреби й готовності особистості до міжкультурного спілкування, усвідомлення власної культурної ідентичності, прагнення до самовдосконалення та розширення системи особистісних цінностей. Діяльнісний компонент характеризує здатність застосовувати набуті знання й уміння в практичних ситуаціях міжкультурної взаємодії. Він охоплює вміння створювати сприятливу психологічну атмосферу спілкування, адаптуватися до змін соціокультурного середовища, регулювати власні емоційні стани та здійснювати самоаналіз. Важливими характеристиками цього компонента є гнучкість мислення, здатність налагоджувати діалог на засадах щирості, толерантності, емпатії та взаємоповаги, конструктивно розв'язувати непорозуміння й конфлікти, дотримуватися норм культури спілкування, визнавати право інших на власні погляди та поважати особливості їхньої поведінки [9, с. 21–22].

На нашу думку, запропонована Т. Браніцькою структура міжкультурної компетентності є комплексною, оскільки охоплює пізнавальний, ціннісний, мотиваційний і практичний аспекти готовності особистості до взаємодії в полікультурному середовищі. Водночас вважаємо доцільним доповнити її

рефлексивним компонентом, який забезпечуватиме усвідомлення власних культурних установок і стереотипів, критичне осмислення досвіду міжкультурної комунікації та здатність коригувати власну поведінку відповідно до особливостей конкретної соціокультурної ситуації. Виокремлення цього компонента є особливо важливим у професійній підготовці майбутніх педагогів, оскільки їхня діяльність передбачає постійне осмислення власної комунікативної практики, урахування культурного різноманіття учасників освітнього процесу та формування толерантного освітнього середовища.

Так, рівень сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів безпосередньо корелюється з рівнем соціальної активності здобувачів освіти. Це ми пояснюємо з отриманням практичного досвіду взаємодії і спілкування з носіями мови, набуття знань про вербальну і невербальну репрезентацію їхньої мовної картини світу та культурну конотацію мовних одиниць. Активна участь у міжкультурних подіях, як-от: соціальне та мовне волонтерство, програми академічного обміну, соціальні ініціативи за участю громадських організацій тощо, розширює знання майбутніх фахівців про культурні звичаї й традиції інших національностей та етносів і сприяє розвитку емпатії й відкритості до їхніх культур.

Навички соціалізації є важливою передумовою професійного зростання й гармонійного співіснування майбутніх педагогів в полілінгвальному та полікультурному світі, що дозволяють, ураховуючи соціальні норми поведінки представників інших культур, їхні цінності, адекватно вибудовувати свою мовленнєву і немовленнєву поведінку з ними. Вона сприяє розвитку самосвідомості та самореалізації шляхом розкриття внутрішнього потенціалу особистості в нових культурних умовах. Кінцевим результатом соціалізації є соціалізованість, проте цей процес варто розглядати в динаміці: зміна соціуму вимагає навичок швидкої адаптації та прийняття інших реалій. Для майбутнього вчителя іноземної мови важливим є не лише навчитись

самому гармонійно жити в навколишньому світі, а й навчити цього здобувачів освіти.

Ґрунтовне опрацювання наукової літератури, присвяченої проблематиці професійної підготовки майбутніх педагогів, теоретичному обґрунтуванню та визначенню ефективних шляхів формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців у середовищі закладу вищої освіти, а також специфіці використання засобів неформальної освіти в освітньому процесі ЗВО дало змогу виокремити сукупність можливих соціально-педагогічних чинників формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти:

1. Організація волонтерських програм, які надають змогу студентам взаємодіяти з оточуючи.

2. Проведення тематичних дискусій, круглих столів, дебатів, присвячених питанню міжкультурної комунікації.

3. Стимулювання студентів до створення міжкультурних проєктів.

4. Залучення студентів до творчої діяльності через роботу над міжкультурними проєктами.

5. Стимулювання студентів до знаходження власних креативних рішень під час міжкультурної комунікації.

6. Організація засідань міжкультурного клубу з метою обговорення проблеми міжкультурної комунікації і взаємодії в освітньому процесі.

7. Проведення занять, на яких студенти аналізують свої власні культурні упередження і стереотипи.

8. Участь студентів у рольових іграх, що надасть змогу студентам переживати різні культурні ситуації.

9. Мотивація студентів до участі в дослідницьких проєктах, пов’язаних із міжкультурними дослідженнями.

10. Проведення семінарів у форматі дискусійних панелей з метою активного обговорення особистого досвіду міжкультурної взаємодії.

11. Упровадження методів культурно-освітнього навчання через неформальні освітні заходи задля поглиблення розуміння культурних різноманітностей.

12. Залучення студентів до розроблення соціокультурних проєктів у міжкультурних командах.

13. Залучення студентів до участі в конкурсах із міжкультурної взаємодії та творчості.

14. Упровадження методів, які сприяють розвитку емоційної інтелігенції студентів.

Варто зазначити, що визначені дані чинники можуть бути практично реалізовані викладачами в умовах реального освітнього процесу закладів вищої освіти. Для встановлення найбільш доцільних чинників формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти нами було проведено дослідження.

Структура міжкультурної компетентності майбутніх педагогів передбачає визначення рівнів її сформованості, які дають змогу оцінити ступінь оволодіння необхідними знаннями, уміннями, навичками, ціннісними орієнтаціями та готовністю до міжкультурної взаємодії.

З метою дослідження сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів у процесі використання засобів неформальної освіти нами було визначено три рівні: високий, середній і низький.

Здобувачі вищої освіти з високим рівнем сформованості міжкультурної компетентності характеризується наявністю в майбутніх педагогів системи ґрунтовних знань про особливості власної та інших культур, принципи міжкультурної комунікації, культурне різноманіття, традиції, цінності й норми поведінки представників різних культурних спільнот. Здобувачі освіти усвідомлюють значущість міжкультурної компетентності для особистісного становлення та майбутньої професійної діяльності, розуміють необхідність урахування культурних відмінностей в освітньому процесі. Для них

характерні стійка мотивація до міжкультурної взаємодії, зацікавленість у пізнанні інших культур, толерантність, емпатія, повага до культурного різноманіття та готовність до подолання стереотипів.

Здобувачі вищої освіти з середнім рівнем сформованості міжкультурної компетентності характеризується наявністю в майбутніх педагогів базових знань про культурне різноманіття, особливості міжкультурного спілкування та значення культурних відмінностей у професійній діяльності. Водночас розуміння окремих аспектів міжкультурної комунікації є неповним, а усвідомлення її ролі в особистісно-професійному становленні потребує подальшого поглиблення. Мотивація до міжкультурної взаємодії та участі в заходах неформальної освіти виявляється непослідовно, а ціннісне ставлення до представників інших культур не завжди супроводжується готовністю враховувати культурні особливості в нестандартних ситуаціях.

Здобувачі вищої освіти з низьким рівнем сформованості міжкультурної компетентності характеризується недостатнім обсягом знань про культурне різноманіття, специфіку міжкультурної комунікації, традиції та цінності представників різних культур. Майбутні педагоги недостатньо усвідомлюють значення міжкультурної компетентності для професійного становлення та організації освітньої взаємодії в полікультурному середовищі.

Отже, визначення високого, середнього та низького рівнів сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів дає змогу комплексно оцінити стан її розвитку, виявити характерні труднощі й перспективи вдосконалення. Запропонована градація може бути використана як основа для добору відповідних засобів неформальної освіти, розроблення практичних рекомендацій і визначення напрямів цілеспрямованого формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

З метою оцінювання ефективності визначених нами соціально-педагогічних чинників формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти нами було проведено анкетування

серед майбутніх педагогів Уманського національного університету, всього 64 особи.

Результати відповідей респондентів на перше запитання анкети «Як ви вважаєте, чи важливо формувати міжкультурну компетентність у майбутніх педагогів?» продемонстрували загалом високий рівень усвідомлення значущості зазначеної проблеми. Переважна більшість опитаних (76 %) підтвердила необхідність формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів, що засвідчує розуміння її важливої ролі в сучасній системі професійної педагогічної підготовки. Водночас 0,75 % респондентів не вважають цей процес важливим, а 23,25 % не змогли визначитися зі своєю позицією. Такі результати вказують на доцільність посилення інформаційно-просвітницької роботи щодо значення міжкультурної компетентності, її складників і ролі у професійній діяльності педагога.

Відповідь на 2 запитання анкетування щодо значення міжкультурної компетентності для майбутніх педагогів засвідчили високу зацікавленість і розуміння важливості цього питання серед респондентів. Більшість опитаних підтримує думку, що міжкультурна компетентність сприяє підвищенню комунікаційних навичок (81,3 %) та ефективності освітнього процесу (76,2 %), що вказує на їхнє усвідомлення актуальності цієї проблеми в педагогічному контексті. Значна частка респондентів (73,2 %) визнає, що міжкультурна компетентність допомагає розширити розуміння культурної різноманітності, що підтверджує важливість інтеграції культурних аспектів в освітній процес. Водночас розвиток емоційної інтелігентності (43,7 %) отримав менше підтримки, що може свідчити про недостатню обізнаність про цей аспект або його менш очевидну роль у професійній діяльності вчителя.

Під час відповіді на 3 запитання «Який з наступних аспектів є найбільш важливим для формування міжкультурної компетентності в педагогічній діяльності?» значна частка респондентів (51,26 %) зазначає, що ключовим аспектом міжкультурної компетентності є здатність до міжкультурної комунікації, що підтверджує важливість ефективного спілкування для

подолання культурних бар'єрів у педагогічній діяльності. Визнання культурної різноманітності (29,04 %) також займає вагоме місце, що свідчить про усвідомлення студентами необхідності толерантності та відкритості до інших культур. Менше уваги було приділено знанню культурних традицій і звичаїв (9,09 %) та здатності до емпатії й соціальної інтеграції (6,06 %), що може вказувати на сприйняття цих факторів як допоміжних, а не основних у формуванні міжкультурної компетентності. Водночас 4,6 % респондентів обрали варіант «Інше», де вони наголошували на важливості когнітивної гнучкості, адаптивності, знання мов, критичного мислення щодо стереотипів та практичного досвіду міжкультурної взаємодії.

Відповідь на запитання № 4 «Як ви оцінюєте важливість міжкультурної компетентності для вашої професійної діяльності?» визнає міжкультурну компетентність як важливий або дуже важливий аспект їхньої професійної діяльності (75,5 %). Це свідчить про загальну усвідомленість значущості цієї компетентності в сучасному педагогічному середовищі, що вимагає ефективної взаємодії з представниками різних культур. Частка тих, хто вважає міжкультурну компетентність «Трохи важливою» (16,2 %), може вказувати на певну недооцінку її ролі або на те, що ці респонденти не стикаються з міжкультурними викликами у своїй професійній діяльності настільки часто, як інші. Відсутність відповідей у категорії «Неважливо» підкреслює, що всі опитані визнають принаймні певний рівень значущості цієї компетентності. Водночас 8,3 % респондентів зазначили, що їм важко оцінити її важливість, що може свідчити про недостатнє усвідомлення концепції міжкультурної компетентності або її практичного застосування в професійній сфері.

Аналіз результатів анкетування щодо готовності майбутніх педагогів до міжкультурної взаємодії показав, що більшість опитаних (84,1 %) переконана в необхідності досягнення високого рівня такої готовності. Водночас 14,6 % учасників опитування вважають достатнім середній рівень готовності до міжкультурного спілкування. Така позиція може вказувати на неоднакове розуміння значущості міжкультурної компетентності для майбутньої

професійної діяльності та актуалізує потребу в подальшому обґрунтуванні її ролі у фаховій підготовці педагогів.

Відсутність відповідей у категорії «Низький» підкреслює, що всі респонденти визнають хоча б мінімальну значущість цієї навички для педагогічної діяльності. Невелика частка респондентів (1,3 %) обрала варіант «Не знаю», що може вказувати на недостатнє усвідомлення важливості міжкультурної взаємодії або її ролі у майбутніх педагогів. Отримані результати свідчать про загальну згоду щодо того, що майбутні педагоги повинні мати високий рівень міжкультурної компетентності. Більшість респондентів (69,2 %) під час відповіді на запитання № 6 «Наскільки ви поінформовані про поняття «міжкультурна компетентність»?» уважає себе достатньо або дуже поінформованими про поняття «міжкультурна компетентність». Це свідчить про загальне усвідомлення значущості цього поняття та розуміння його ролі в професійній діяльності, зокрема у сфері освіти.

Переважна більшість респондентів (48,22 %) під час відповіді на «Оцініть, будь ласка, ваш рівень сформованості міжкультурної компетентності» оцінює свій рівень міжкультурної компетентності як середній, що свідчить про певне усвідомлення та базові навички у сфері міжкультурної взаємодії. Це може означати, що студенти мають певний досвід комунікації з представниками інших культур, проте ще не почуваються достатньо впевненими у своїй здатності ефективно взаємодіяти в різних міжкультурних контекстах. Значна частка респондентів (42,42 %) уважає свій рівень низьким, що може вказувати на брак практичного досвіду або недостатнє висвітлення цього питання в їхньому освітньому процесі. Лише 8,6% респондентів оцінили свій рівень як високий, що може означати наявність у них розвинених навичок міжкультурної взаємодії, зокрема через особистий досвід навчання, подорожей або спілкування з представниками інших культур. Мінімальна частка опитаних (0,76 %) зазначила, що міжкультурна компетентність у них зовсім не сформована, а це підтверджує,

що навіть серед найменш підготовлених респондентів є певне розуміння цього поняття або хоча б базові навички.

Під час відповіді на запитання «Які, на вашу думку, методи найефективніші для розвитку міжкультурної компетентності у майбутніх педагогів?» респонденти відзначили, що найбільш ефективним методом є взаємодія з майбутніми педагогами (79,5 %). Це підтверджує загальну тенденцію, що реальний досвід спілкування з представниками інших культур є найкращим способом засвоєння міжкультурної компетентності.. Інтерактивні ігри та рольові ігри (72,5 %) також отримали високий рівень підтримки, що вказує на їхню ефективність у створенні реалістичних міжкультурних ситуацій та розвитку практичних навичок спілкування. Культурні обміни та подорожі (54,3 %) сприймаються як важливий метод, бо безпосереднє перебування в чужому культурному середовищі дає змогу на практиці засвоювати особливості міжкультурної взаємодії. Це підкреслює важливість програм академічної мобільності, волонтерських ініціатив та міжнародних стажувань. Практичні заняття (53,6 %) отримали більшу підтримку, ніж теоретичні (42,2 %), що свідчить про орієнтацію студентів на активне навчання. Хоча теорія залишається важливою основою, практика дозволяє краще засвоїти матеріал та застосовувати знання в реальних ситуаціях. Майбутні педагоги, які обрали варіант «Інше» (14,2 %) відзначили такі методи: онлайн-курси та віртуальні обміни (оскільки сучасні технології дають можливість спілкуватися з людьми з різних культур, навіть не виїжджаючи за кордон); перегляд фільмів та читання літератури іншими мовами (допомагає краще розуміти культуру, менталітет та соціальні норми інших народів); дискусійні клуби та дебати на міжкультурні теми (такий підхід розвиває критичне мислення та вміння аналізувати культурні особливості); соціальні проєкти та волонтерська діяльність (взаємодія в мультикультурних командах сприяє формуванню навичок адаптації та співпраці); спільна робота над міжнародними проєктами (міжкультурні робочі групи допомагають краще розуміти різні підходи до навчання, роботи та комунікації).

Результати аналізу відповідей на запитання № 10 «Які аспекти міжкультурної компетентності, на вашу думку, найбільше потребують удосконалення на вашій освітній програмі?» демонструють, що більшість респондентів (89,4 %) уважають, що культурні традиції та звичаї є найбільш важливим аспектом, який слід покращити в освітньому процесі. Це свідчить про те, що студенти відчувають брак знань про особливості різних культур, що може ускладнювати міжкультурну взаємодію. Усвідомлення культурних традицій сприяє більшій толерантності та уникненню стереотипного мислення. Другим за значущістю аспектом є стратегії міжкультурної комунікації (76,5 %), що вказує на необхідність формування практичних навичок взаємодії з представниками інших культур. Студенти, імовірно, стикаються з труднощами в міжкультурному спілкуванні та потребують інструментів для ефективного ведення діалогу, подолання мовних бар'єрів та розуміння невербальної комунікації. Мовний етикет (53,5 %) також уважається важливою складовою міжкультурної компетентності. Це свідчить про необхідність глибшого розуміння специфіки ввічливого спілкування в різних культурах, що може запобігти непорозумінням та допомогти налагодити продуктивну взаємодію. Відносно менше респондентів (43,4 %) уважають, що емпатія та взаєморозуміння потребують вдосконалення. Це може свідчити про те, що хоча емоційний інтелект важливий у міжкультурній взаємодії, студенти більше зосереджені на практичних навичках комунікації та знаннях про інші культури. Достатньо високий відсоток респондентів обрав категорію «Інше» (37,6 %), що може вказувати на наявність додаткових потреб у вдосконаленні освітньої програми.

В ході дослідження встановлено, що 48,7 % майбутні педагоги належать до низького рівня сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів; 15,2% респондентів – до середнього рівня; 36,1% мають високий рівень сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів. Результати представлені в таблиці 2.1.

*Таблиця 2.1*

**Розподіл респондентів за рівнями сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти**

| Рівні сформованості | Результати |
|---|---|
| високий | 36,1% |
| середній | 15,2% |
| низький | 48,7% |

Отримані результати вказують на потребу в більшій інтеграції культурознавчих знань, стратегій комунікації та мовного етикету в практику професійної підготовки майбутніх педагогів. Водночас значна частина студентів наголошує на важливості практичної взаємодії з представниками інших культур.

Результати анкетування підтвердили високу значущість формування міжкультурної компетентності в майбутніх педагогів. Більшість респондентів підтримує думку, що ця компетентність є важливою для їхньої професійної діяльності, оскільки сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу. Водночас дослідження виявило певні прогалини в знаннях і навичках студентів, зокрема в питаннях критичного осмислення культурних стереотипів та психологічної готовності до взаємодії в мультикультурному середовищі.

## 2.2. Шляхи формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти

Формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів передбачає не лише засвоєння знань про культурні особливості різних народів, а й розвиток відповідних умінь, ціннісних орієнтацій, комунікативних

стратегій і особистісних якостей. Важливими компонентами цього процесу є відкритість до культурного різноманіття, емпатія, толерантність, здатність долати стереотипи та упередження, критично осмислювати культурні відмінності й адаптувати власну поведінку до різних комунікативних ситуацій. Особливого значення набуває формування готовності майбутнього педагога організовувати міжкультурну взаємодію в освітньому середовищі, сприяти взаєморозумінню між учнями та виховувати повагу до культурного розмаїття.

Важливим ресурсом досягнення цієї мети є неформальна освіта, яка створює додаткові можливості для особистісного та професійного розвитку майбутніх педагогів поза межами традиційного академічного навчання. Її потенціал полягає у гнучкості освітніх форм, практичній спрямованості, інтерактивності та можливості залучення студентів до активної комунікативної й соціокультурної діяльності. Участь у тренінгах, семінарах, дискусійних клубах, літніх школах, міжкультурних проєктах, волонтерських ініціативах і міжнародних освітніх програмах сприяє розширенню культурного кругозору, набуттю досвіду міжкультурної взаємодії та розвитку здатності конструктивно комунікувати в полікультурному середовищі.

Важливим чинником формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів є розвиток здатності до емоційно чутливої та конструктивної взаємодії з представниками різних культур. Успішність міжкультурної комунікації значною мірою залежить від рівня емпатії, емоційної чутливості та готовності особистості гнучко реагувати на культурні відмінності й особливості комунікативного середовища. Важливе значення має також уміння розпізнавати, усвідомлювати й регулювати власні емоційні стани, розуміти емоційні реакції співрозмовників і враховувати їх у процесі спілкування. Розвиток зазначених якостей сприяє подоланню міжкультурних бар’єрів, запобіганню непорозумінням і налагодженню ефективної комунікації в умовах культурного розмаїття.

Використовуючи метод спостереження, ми проаналізували особливості міжкультурної комунікації респондентів обох досліджуваних груп, зокрема їхню здатність використовувати відповідні мовні засоби, враховувати соціокультурні особливості співрозмовників, виявляти толерантність і повагу до культурного різноманіття. Особливу увагу було приділено характеру комунікативної взаємодії майбутніх педагогів під час освітньої діяльності та участі в заходах неформальної освіти. Результати діагностики засвідчили недостатній рівень сформованості окремих складників міжкультурної компетентності. Зокрема, під час комунікативної взаємодії майбутні педагоги переважно демонстрували володіння загальними мовними засобами, проте не завжди належним чином ураховували культурні особливості співрозмовників, виявляли готовність до сприйняття альтернативних культурних поглядів і конструктивного розв'язання міжкультурних непорозумінь. Виявлені труднощі можуть бути пов'язані з недостатніми можливостями для практичного застосування міжкультурних знань, обмеженим досвідом міжкультурної взаємодії та недостатньою комунікативною готовністю майбутніх педагогів до професійної діяльності в полікультурному середовищі.

Отже, період навчання в закладі вищої освіти є важливим етапом формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів, їхніх професійних цінностей, мотивації до міжкультурного діалогу та готовності до взаємодії з представниками різних культур. Сформованість культурних цінностей, толерантності, емпатії й поваги до культурних відмінностей впливає на характер комунікативної поведінки особистості, особливості сприйняття інших культур і способи реагування на ситуації міжкультурної взаємодії. Отримані результати дали змогу оцінити наявний рівень сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів. Водночас результати діагностики сприяли виявленню потенційних можливостей удосконалення цього процесу, зокрема через використання засобів неформальної освіти, які забезпечують розширення соціокультурного досвіду, розвиток комунікативних умінь і набуття практики міжкультурної взаємодії.

Тому, з усього вище зазначеного та з урахуванням специфіки діяльності майбутнього педагога, результатів наукових досліджень та емпіричного досвіду, визначено основні шляхи удосконалення формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти:

– ознайомлення здобувачів вищої освіти із комплексом стратегій неформальної освіти у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх педагогів та їх аналіз;

– розробка та впровадження у освітній процес тренінгу «Міжкультурна комунікація в професійній діяльності педагога».

Розглянемо окреслені шляхи детальніше.

Стратегії неформальної освіти у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх педагогів, а саме:

1. Інтерактивно-комунікативна стратегія – передбачає залучення студентів до активної міжкультурної взаємодії через тренінги, дискусії, рольові ігри, дебати та комунікативні вправи.

2. Проєктно-дослідницька стратегія – спрямована на розвиток міжкультурної компетентності шляхом реалізації індивідуальних і групових проєктів, дослідження культурних традицій, підготовки презентацій і створення спільних освітніх продуктів.

3. Культурно-просвітницька стратегія – охоплює участь у тематичних семінарах, культурних заходах, фестивалях, віртуальних екскурсіях і зустрічах, присвячених культурному різноманіттю.

4. Тренінгова стратегія – передбачає використання спеціально організованих тренінгів для розвитку емпатії, толерантності, емоційного інтелекту, навичок міжкультурної комунікації та подолання стереотипів.

5. Цифрова стратегія – реалізується через використання онлайн-платформ, віртуальних дискусійних клубів, міжнародних освітніх проєктів, відеоконференцій і цифрових ресурсів для міжкультурного обміну.

6. Волонтерсько-соціальна стратегія – передбачає залучення майбутніх педагогів до волонтерських ініціатив, громадських заходів і соціальних

проєктів, що сприяють взаємодії з представниками різних культурних спільнот.

7. Рефлексивно-особистісна стратегія – спрямована на усвідомлення власної культурної ідентичності, аналіз особистих цінностей і стереотипів, оцінювання досвіду міжкультурної взаємодії та визначення перспектив саморозвитку.

8. Міжнародна співпраця та академічна мобільність – передбачає участь у міжнародних молодіжних обмінах, міжкультурних онлайн-зустрічах, літніх школах і спільних освітніх ініціативах, що розширюють досвід комунікації в міжнародному середовищі.

9. Професійно-орієнтована стратегія – передбачає моделювання ситуацій міжкультурної взаємодії в закладах освіти, розроблення сценаріїв виховних заходів і створення навчальних матеріалів, спрямованих на виховання поваги до культурного різноманіття.

Отже, стратегії неформальної освіти забезпечують різноманітність шляхів формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів, створюючи можливості для активного навчання, практичної взаємодії, культурного обміну та особистісного розвитку. Їх доцільне поєднання сприяє розвитку міжкультурної обізнаності, комунікативної гнучкості, толерантності й готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності в полікультурному освітньому середовищі.

Наступним шляхом є тренінг «Міжкультурна комунікація в професійній діяльності педагога».

Мета тренінгу є формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх педагогів, розвиток умінь конструктивно взаємодіяти з представниками різних культур, ураховувати культурні особливості учасників освітнього процесу та запобігати міжкультурним непорозумінням у професійній діяльності.

Предмет тренінгу – процес формування міжкультурної комунікативної компетентності майбутніх педагогів, що передбачає розвиток умінь ефективно

взаємодіяти з представниками різних культур, долати комунікативні бар'єри, розпізнавати й долати стереотипи, виявляти емпатію, толерантність і повагу до культурного різноманіття в професійній діяльності та інтерпретації його результатів.

Завдання тренінгу:

– поглибити розуміння сутності міжкультурної комунікації та її значення для професійної діяльності педагога;

– розвинути вміння враховувати культурні відмінності під час взаємодії з учнями, батьками й колегами;

– сформувати навички активного слухання, емпатійного спілкування та конструктивного діалогу;

– навчити розпізнавати культурні стереотипи й упередження та запобігати їхньому негативному впливу на педагогічну взаємодію.

– відпрацювати способи розв'язання міжкультурних непорозумінь і конфліктних ситуацій.

– сприяти формуванню толерантності, поваги до культурного різноманіття та готовності створювати інклюзивне освітнє середовище.

Результати навчання та компетентності:

– здатність пояснювати сутність і значення міжкультурної комунікації в професійній діяльності педагога;

– здатність визначати чинники, що впливають на взаємодію представників різних культур;

– здатність розпізнавати культурні стереотипи та упередження; застосовувати прийоми активного слухання, емпатійного спілкування й конструктивного розв'язання міжкультурних непорозумінь;

– вміти моделювати ефективну комунікативну взаємодію в полікультурному освітньому середовищі;

– вміти здійснювати рефлексію власної комунікативної поведінки;

– здатність ефективно взаємодіяти з представниками різних культур, ураховуючи культурні особливості та відмінності;

– здатність чітко висловлювати думки, слухати співрозмовника, вести діалог і конструктивно розв’язувати конфліктні ситуації;

– здатність налагоджувати партнерські взаємини, співпрацювати та підтримувати позитивний психологічний клімат в освітньому середовищі;

– здатність виявляти емпатію, толерантність, повагу до людської гідності, культурної ідентичності та світоглядних відмінностей;

– здатність аналізувати власні комунікативні дії, виявляти упередження та визначати напрями подальшого професійного саморозвитку.

Студенти повинні знати:

– сутність, основні принципи та особливості міжкультурної комунікації;

– поняття міжкультурної комунікативної компетентності та її значення для професійної діяльності педагога;

– основні закономірності й особливості взаємодії представників різних культур;

– сутність понять «культура», «культурна ідентичність», «культурні цінності», «стереотипи» та «упередження»;

– основні причини виникнення міжкультурних бар’єрів і комунікативних непорозумінь;

– принципи толерантності, емпатії, взаємоповаги та недискримінації в освітньому середовищі;

– методи й прийоми ефективної міжкультурної комунікації;

– способи запобігання та конструктивного розв’язання конфліктів у полікультурному освітньому середовищі;

– особливості організації педагогічної взаємодії з учнями, батьками та колегами з різним культурним досвідом.

Студенти повинні вміти:

– застосовувати знання про особливості міжкультурної комунікації в професійній діяльності педагога;

– налагоджувати ефективну комунікативну взаємодію з представниками різних культур;

– використовувати прийоми активного слухання, емпатії та конструктивного діалогу;

– розпізнавати культурні стереотипи й упередження та запобігати їхньому впливу на педагогічну взаємодію;

– враховувати культурні особливості, цінності й традиції учасників освітнього процесу;

– долати міжкультурні комунікативні бар'єри та конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації;

– демонструвати толерантність, відкритість і повагу до культурного різноманіття;

– моделювати ситуації міжкультурної взаємодії та знаходити ефективні способи їх розв'язання;

– аналізувати власну комунікативну поведінку й оцінювати її ефективність у міжкультурному спілкуванні;

– здійснювати рефлексію власного досвіду міжкультурної комунікації та визначати напрями подальшого професійного саморозвитку.

Матеріал тренінгу було розділено на сім блоків: 1. «Знайомство та створення простору довіри». 2. «Світ культур: розуміти, приймати, взаємодіяти». 3. «Стереотипи та упередження: бар'єри міжкультурного спілкування». Блок 4. «Мистецтво міжкультурного діалогу». 5. «Педагог у полікультурному освітньому середовищі». 6. «Емпатія, толерантність і партнерство в міжкультурній взаємодії». 7. «Мій маршрут міжкультурного розвитку».

Для глибшого розуміння змісту вважаємо за доцільне детально висвітлити тематику занять.

Блок 1. «Знайомство та створення простору довіри».

Мета: створення доброзичливої атмосфери, встановлення правил взаємодії та мотивація учасників до вивчення особливостей міжкультурної комунікації.

Вправи: «Знайомство через культурні асоціації»; «Наші правила взаємодії»; «Очікування від тренінгу».

Методи: інтерактивне знайомство, мозковий штурм, групове обговорення.

Очікуваний результат: учасники усвідомлюють значення взаємоповаги, відкритості й безпечного спілкування, визначають власні очікування від тренінгу.

Блок 2. «Світ культур: розуміти, приймати, взаємодіяти».

Мета: поглиблення знань студентів про сутність міжкультурної комунікації, культурну ідентичність і різноманітність культурних цінностей.

Вправи: «Що для мене означає культура?»; «Культурні окуляри»; «Один світ – різні погляди».

Зміст роботи: обговорення понять «культура», «культурна ідентичність», «міжкультурна комунікація», аналіз впливу культурного досвіду на сприйняття інформації та поведінку людини.

Методи: асоціативна вправа, робота в малих групах, аналіз ситуацій.

Очікуваний результат: студенти розуміють сутність міжкультурної комунікації та усвідомлюють необхідність урахування культурних особливостей у професійній діяльності педагога.

Блок 3. «Стереотипи та упередження: бар’єри міжкультурного спілкування».

Мета: формування здатності розпізнавати культурні стереотипи й упередження, критично оцінювати власні судження та запобігати дискримінаційним проявам.

Вправи: «Правда чи стереотип?»; «Поглянь на ситуацію інакше»; «Від припущення до розуміння».

Зміст роботи: визначення причин виникнення стереотипів, аналіз їхнього впливу на міжособистісні відносини, обговорення способів подолання упереджень у педагогічній діяльності.

Методи: дискусія, аналіз тверджень, робота в групах, рефлексивне обговорення.

Очікуваний результат: студенти вміють розпізнавати стереотипні судження, усвідомлюють їхній вплив на спілкування та демонструють готовність до неупередженої взаємодії.

Блок 4. «Мистецтво міжкультурного діалогу».

Мета: розвиток комунікативних умінь, емпатії, активного слухання та здатності конструктивно взаємодіяти з представниками різних культур.

Вправи: «Почуй і зрозумій»; «Активне слухання»; «Скажи інакше»; «Діалог без бар'єрів».

Зміст роботи: відпрацювання навичок вербального й невербального спілкування, уміння ставити уточнювальні запитання, висловлювати власну позицію без образ і поважати погляди співрозмовника.

Методи: робота в парах, рольові ігри, комунікативні вправи, моделювання ситуацій.

Очікуваний результат: студенти вміють застосовувати прийоми активного слухання, виявляти емпатію, вести конструктивний діалог і запобігати комунікативним непорозумінням.

Блок 5. «Педагог у полікультурному освітньому середовищі».

Мета: формування готовності майбутніх педагогів до професійної взаємодії з учнями, батьками та колегами, які мають різний культурний досвід.

Вправи: «Педагогічна ситуація: знайди рішення»; «Конфлікт культур чи непорозуміння?»; «Учитель, учень, батьки: діалог і взаєморозуміння».

Зміст роботи: аналіз педагогічних ситуацій, пов'язаних із культурними відмінностями, пошук способів налагодження партнерської взаємодії, розв'язання конфліктів і створення інклюзивного освітнього середовища.

Приклади ситуацій для аналізу:

1. Учень, який нещодавно змінив країну проживання, уникає активної участі в обговореннях на уроці.

2. Батьки учня по-іншому розуміють роль учителя та правила взаємодії із закладом освіти.

3. Між учнями виникає непорозуміння через відмінності в культурних традиціях.

4. Учитель помічає, що певні висловлювання учасників освітнього процесу можуть принижувати культурну гідність іншої людини.

Завдання учасників: визначити причини проблеми, проаналізувати позиції всіх сторін, запропонувати конструктивний алгоритм розв'язання ситуації та обґрунтувати обране рішення.

Методи: кейс-метод, рольова гра, групова дискусія, моделювання педагогічних ситуацій.

Очікуваний результат: студенти вміють аналізувати складні ситуації міжкультурної взаємодії та обирати педагогічно доцільні способи їх розв'язання.

Блок 6. «Емпатія, толерантність і партнерство в міжкультурній взаємодії».

Мета: розвиток емоційно-етичних якостей майбутніх педагогів, необхідних для побудови партнерських відносин у полікультурному освітньому середовищі.

Вправи: «Поглянь очима іншого»; «Слова, що об'єднують»; «Міст взаєморозуміння».

Зміст роботи: усвідомлення значення емпатії, толерантності, поваги до людської гідності та культурної ідентичності; визначення способів підтримки доброзичливої атмосфери в учнівському колективі.

Методи: групова взаємодія, ситуаційні завдання, рефлексивна дискусія.

Очікуваний результат: студенти усвідомлюють значення емоційної чутливості та взаємоповаги, демонструють готовність до партнерської взаємодії з представниками різних культур.

Блок 7. «Мій маршрут міжкультурного розвитку».

Мета: узагальнення отриманих знань і практичних умінь, оцінювання особистих результатів та визначення напрямів подальшого розвитку міжкультурної компетентності.

Вправи: «Що я відкрив у собі?»; «Мій алгоритм міжкультурного діалогу»; «Три кроки до професійного зростання».

Зміст роботи: самооцінювання сформованості комунікативних умінь, аналіз власних змін у ставленні до культурного різноманіття, формулювання індивідуальних цілей професійного розвитку.

Методи: рефлексія, самооцінювання, індивідуальна робота, групове обговорення.

Очікуваний результат: майбутні педагоги усвідомлюють власні досягнення, визначають напрями подальшого розвитку міжкультурної комунікативної компетентності та формулюють конкретні кроки для застосування отриманих умінь у педагогічній практиці.

Зміст тренінгу передбачав підготовку мультимедійних презентацій, тематику яких студенти обирали самостійно відповідно до власних пізнавальних інтересів і професійних потреб. У процесі підготовки учасники опрацьовували наукові та науково-методичні джерела, аналізували сучасні підходи до міжкультурної комунікації, особливості взаємодії представників різних культур, а також можливості застосування набутих знань у майбутній педагогічній діяльності.

Виконання запропонованих завдань сприяло поглибленню знань студентів про сутність і структуру міжкультурної компетентності, розвиток умінь аналізувати культурні відмінності, розпізнавати стереотипи й упередження, визначати причини виникнення міжкультурних непорозумінь і знаходити конструктивні шляхи їх подолання. Особлива увага приділялася розвитку навичок ефективної комунікативної взаємодії, активного слухання, емпатії, толерантності та поваги до культурної ідентичності інших людей. Для систематизації понятійного апарату майбутнім педагогам пропонувалося

використовувати термінологічний словник, який містив ключові поняття з проблематики міжкультурної комунікації та міжкультурної компетентності.

Практична складова тренінгу передбачала виконання інтерактивних вправ, участь у дискусіях, роботу в малих групах, моделювання ситуацій міжкультурної взаємодії та аналіз педагогічних кейсів. Це давало змогу студентам застосовувати теоретичні знання для розв'язання професійно орієнтованих завдань, пов'язаних із взаємодією з учнями, батьками та колегами, які мають різний культурний досвід. Застосування зазначених форм і методів неформальної освіти сприяло розвитку комунікативної гнучкості, здатності до діалогу, критичного осмислення власних стереотипів і готовності до конструктивної взаємодії в полікультурному освітньому середовищі.

Таким чином, упровадження тренінгу сприяло усвідомленню майбутніми педагогами значущості міжкультурної компетентності для здійснення професійної діяльності в умовах культурного різноманіття. Запропоновану розробку рекомендовано для практичного використання викладачами закладів вищої освіти з метою розвитку міжкультурної комунікативної компетентності студентів.

Отже, формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти здійснювалося через упровадження тематичного тренінгу, організацію самостійної дослідницької діяльності студентів, підготовку мультимедійних презентацій, залучення до інтерактивної взаємодії, здійснення рефлексії власного комунікативного досвіду. Такий підхід забезпечував поєднання теоретичного опрацювання проблеми міжкультурної комунікації з практичним засвоєнням способів конструктивної взаємодії, сприяючи розвитку толерантності, емпатії, відкритості до культурного різноманіття та готовності майбутніх педагогів до професійної діяльності в полікультурному освітньому середовищі.

Таким чином, визначення рівнів сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів стало підґрунтям для розроблення практичних рекомендацій щодо її цілеспрямованого розвитку засобами

неформальної освіти. Реалізація таких рекомендацій передбачає залучення здобувачів вищої освіти до міжкультурних тренінгів, дискусійних клубів, тематичних семінарів, міжнародних освітніх ініціатив та інших форм неформальної освітньої діяльності, спрямованих на формування готовності до ефективної комунікації в полікультурному професійному середовищі.

# ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз проблеми та результати магістерського дослідження дають підстави для викладу таких висновків.

Встановлено, що формування міжкультурної компетентності складається з таких елементів: формування установок через спроможність до толерантного відношення стосовно носіїв інших культур; освоєння знань про інші культури, їхні особливості, загальні процеси в суспільстві і в окремих соціальних групах; формування здатності до критичного оцінювання діяльності представників власного та інших етносів і робити з цього відповідні висновки.

Ефективне формування міжкультурної компетентності потребує і науково обґрунтованої системи діагностики її рівня. Зокрема, в освітній практиці можна застосовувати такі інструменти: рефлексивні щоденники, анкетування, кейсові завдання з міжкультурною проблематикою, спостереження за поведінкою майбутніх педагогів у ситуаціях міжкультурної взаємодії, самооцінювання, тести на рівень культурної чутливості.

Ще одним важливим вектором розвитку міжкультурної компетентності є інтердисциплінарність як освітній принцип. Важливим завданням стає формування в майбутніх педагогів уміння аналізувати культурні феномени у широкому контексті – як системи цінностей, соціальних норм, комунікативних практик, що виявляються у мовленні, поведінці, мистецтві, освіті. Крім того, варто враховувати психологічний аспект міжкультурної взаємодії.

Основні засоби неформальної освіти дають змогу констатувати їх різноманітність і широкий спектр застосування. До них належать тренінгові та семінарські форми роботи, інтерактивні методи навчання, цифрові технології, медіаресурси, а також різні форми професійного навчання. Використання таких засобів створює сприятливі умови для реалізації принципу безперервності освіти, розвитку актуальних компетентностей та оперативного

реагування на суспільні й професійні зміни. Завдяки доступності, гнучкості та орієнтації на актуальні освітні потреби неформальна освіта виступає важливим доповненням до формальної освіти, розширюючи можливості особистості для навчання та професійного розвитку впродовж життя.

Неформальна освіта є ключовим елементом формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів, забезпечуючи її гнучкість, практичну спрямованість та інтеграцію різних видів досвіду.

3. Відповідно до проблеми дослідження, з'ясовано стан сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти. Рівнями сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти визначено наступні: високий, середній, низький. Аналіз результатів здійсненого дослідження засвідчив, що 48,7 % майбутні педагоги належать до низького рівня сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів; 15,2% респондентів – до середнього рівня; 36,1% мають високий рівень сформованості міжкультурної компетентності майбутніх педагогів.

До шляхів процесу міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти належать:

– ознайомлення здобувачів вищої освіти із комплексом стратегій неформальної освіти у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх педагогів та їх аналіз;

– розробка та впровадження у освітній процес тренінгу «Міжкультурна комунікація в професійній діяльності педагога».

Комплекс стратегій неформальної освіти у формуванні міжкультурної компетентності майбутніх педагогів спрямований на розвиток у здобувачів вищої освіти здатності до ефективної міжкультурної взаємодії, усвідомлення цінності культурного різноманіття, формування толерантного ставлення до представників різних культур, подолання стереотипів і упереджень, розвиток емпатії, комунікативних умінь та готовності до конструктивного діалогу в полікультурному освітньому середовищі.

Тренінг «Міжкультурна комунікація в професійній діяльності педагога» спрямований на формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти, розвиток здатності до ефективної комунікативної взаємодії з представниками різних культур, виховання толерантності, емпатії, поваги до культурного різноманіття та культурної ідентичності особистості. Матеріал тренінгу було розділено на сім блоків: «Знайомство та створення простору довіри». «Світ культур: розуміти, приймати, взаємодіяти». «Стереотипи та упередження: бар'єри міжкультурного спілкування». «Мистецтво міжкультурного діалогу». «Педагог у полікультурному освітньому середовищі». «Емпатія, толерантність і партнерство в міжкультурній взаємодії». «Мій маршрут міжкультурного розвитку».

Отже, запропоновані нами шляхи формування міжкультурної компетентності майбутніх педагогів засобами неформальної освіти можуть істотно впливати на підвищення рівня їхньої міжкультурної компетентності, розвиток комунікативних умінь і навичок ефективної взаємодії з представниками різних культур, формування толерантності, емпатії, відкритості до культурного різноманіття та здатності долати міжкультурні бар'єри.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ


1. Азарова С. Поняття «неформальна освіта» в наукових дослідженнях зарубіжних учених. *Шлях освіти.* 2010. № 1. С. 13–16.

2. Атрощенко Т., Коврей Д. Вагомість міжкультурної компетентності у професійній діяльності вихователів закладів дошкільної освіти. *Молодь і ринок.* 2023. № 5(213). С. 59–63.

3. Атрощенко Т. О. Теоретичні основи процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2016. Вип. 2 (39). С. 11–14.

4. Байбакова О. Міжкультурна компетентність як складова професіоналізму соціальних працівників у США. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* 2016. Вип. 1(38). С. 27–30.

5. Байбакова О. О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ужгород. нац. ун-т. Ужгород, 2017. 256 с.

6. Бакіров В. С., Ушакова Н. І., Хижняк Л. М. Міжкультурна комунікація в університеті: історичний досвід і виклики сучасності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* 2017. С. 286–293.

7. Богданов С. С. Неформальна освіта як феномен сучасності. *Інноваційна педагогіка.* 2023. Вип. 66. С. 99–101. DOI: https://doi.org/10.32782/2663- 6085/2023/66.19

8. Бондарчук О., Пасик Л., Рись Л. Особливості формування міжкультурної компетентності на заняттях із німецької мови. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2021. Вип. 37, т. 1. С. 190–196. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-1-30

9. Браніцька Т. Р. Міжкультурна компетентність як важливий чинник професійної діяльності фахівців соціальної сфери. *Науковий вісник*

*ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота».* 2019. Вип. 1(44). С. 18–22. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2019.44.18-22.

10. Вайнола Р. Х. Можливості рекламно-інформаційних технологій в професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика.* 2012. № 3/4. С. 67–71.

11. Васютіна Т. М. Роль формальної та неформальної освіти у підготовці майбутніх учителв до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. *Наука і техніка сьогодні.* 2024. № 12(40). С. 491–500. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-12(40)-491-500

12. Величко В. Є. Застосування ІКТ у неформальному навчанні майбутніх учителів математики. *Фізико-математична освіта.* 2017. № 3. С. 35–38.

13. Вихватенко М. Т. Зміст і форми неформальної освіти з огляду на завдання громадянського виховання. *Освіта Донбасу.* 2012. № 4. С. 44–49.

14. Войцях Т. Тренінговий табір для тренерів як спеціальна форма неформальної додаткової професійної освіти та розвитку професійної компетентності соціального педагога. *Рідна школа.* 2014. № 4/5. С. 62–67.

15. Все про соціальну роботу: навчально-енциклопедичний словник-довідник / за наук. ред. В. М. Пічі. Львів: Новий Світ–2000, 2013. 616 с.

16. Гальчун Н. Міжкультурна компетентність як складник професійної компетентності медичного працівника. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2021. Вип. 43, т. 1. С. 211–219. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-1-31

17. Данишенко О. С. Міжкультурна компетентність як вимога часу в європейському вимірі державного управління. Державне управління: удосконалення та розвиток: електронний журнал. 2014. № 6. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=939 (дата звернення 1.09.2026).

18. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звєрєвої. 2-ге видання. Київ; Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.

19. Євсєєва Г., Новицька Т. Неформальна освіта у системі вищої освіти. С. 59–88. URL: http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/9989/1/ Evseeva.pdf. (дата звернення: 22.09.2026).

20. «Європейська соціальна хартія» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

21. Жихорська О. Формування професійної компетентності навчально-допоміжного персоналу закладу вищої освіти в умовах інтеграції неформальної та інформальної освіти. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2020. Вип. 1(4). С. 19–30. DOI: https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(4).2020.215426

22. Завгородня Т. Екологічна освіта як умова формування культури здоров'я молодших школярів. *Порівняльно-педагогічні студії.* 2013. № 4. С. 39–44.

23. Закон України «Про вищу освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2014. № 37–38. Ст. 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556–18#Text (дата звернення: 12.09.2026).

24. Закон України «Про інноваційну діяльність». *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2002. № 36. Ст. 266. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40–15#Text (дата звернення: 12.08.2026).

25. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145–19 (дата звернення: 12.08.2026).

26. Закон України «Про професійний розвиток працівників». *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2012. № 39. Ст. 462. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312–17#Text (дата звернення: 12.08.2026).

27. Іванова І. Сформувати інформаційне тло міжкультурної комунікації. *Іноземні мови у навчальних закладах.* 2008. № 1. С. 46–50. 116

28. Карам А. М. Формування естетичної культури особистості у процесі соціалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2018. № 2(4). С. 20–23.

29. Коврей Д. Й. Формування міжкультурної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у коледжах : дис. ... д-ра філос. : 015 Професійна освіта / Мукачів. держ. ун-т. Мукачево, 2022. 325 с.

30. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (Ліссабон, 11 квітня 1997 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (дата звернення: 12.08.2026).

31. Костенко Д. В., Чернуха Н. М. Формування міжкультурної компетентності у студентів галузі ІТ в освітньому середовищі університету. *Науковий вісник Донбасу.* 2019. № 1-2(39-40). С. 67–82.

32. Кристопчук Т. Є. Формальна, неформальна та інформальна освіта у країнах Європейського Союзу. *Педагогічний процес: теорія і практика.* 2013. Вип. 5. С. 127–137.

33. Купіна О. Організаційні форми неформальної освіти здобувачів вищої освіти в Україні. *Освіта. Інноватика. Практика.* 2023. № 7, т. 11. С. 43–51. DOI: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i7-006 160

34. Купчак С. Б. Значення проектної технології у підготовці майбутніх учителів початкової школи. *Інноваційна педагогіка.* 2019. Вип. 12, т. 2. С. 135–138. DOI: https://doi.org/10.32843/2663- 6085.2019.12-2.30

35. Куценко В. Професійна освіта: альфа й омега євроінтеграційних процесів, шляхи прискорення. *Післядипломна освіта в Україні.* 2014. № 1. С. 3–8.

36. Левицька А. І. Формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії у професійній діяльності : дис. ... д-ра філос. : 015 Професійна освіта / ПНПУ імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2022. 255 с.

37. Любас А. А. Сутність і структура міжкультурної компетентності фахівців бойового оперативного забезпечення. *Педагогічний альманах.* 2017. Вип. 35. С. 154–160.

38. М’язова І. Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) : дис. … канд. філософ. наук : 09.00.03 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 184 с.

39. Мацумото Д. Психология и культура. URL: http://yakov.works/library/13_m/az/umoto_0.htm (дата звернення 16.08.2026).

40. Мельничук Ю. Є. Неформальна освіта: від теорії до практики. *Grail of Science.* 2022. № 23. С. 380–383. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.23.12.2022.64

41. Микитенко Н. О. Технологія формування іншомовної комунікативної компетентнбості майбутніх фахівців природничого профілю: монографія. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2011. 411 с.

42. Морзе Н. В. Система інформаційної підтримки набуття магістрами наукової складової ІКТ-компетентності. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2014. № 6. С. 42–56.

43. Мурована Н. Організаційно-педагогічні умови розвитку інноваційної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу в умовах післядипломної освіти. *Нова педагогічна думка.* 2014. № 2. С. 197–201.

44. Павлик Н. П. Роль неформальної освіти у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Нові технології навчання.* 2015. Вип. 86, ч. 2. С. 77–70.

45. Пасічник О. Міжкультурна компетентність як складова іншомовної комунікативної компетентності. С. 160–165. URL: https://surl.li/wcyvcg (дата звернення: 22.03.2024).

46. Півторак О. «Оксфордські дебати» як ефективна складова формування риторської майстерності обдарованого учня в контексті особистісно зорієнтованого навчання (з досвіду персонал-технологізації та адаптації в сучасний освітній процес методики неформальної європейської освіти). *Нова педагогічна думка.* 2008. № 4. С. 221–226.

47. Пічугіна І. С. Сучасний стан застосування інформаційно-комунікаційних технологій для самоосвіти та саморозвитку особистості дорослих. *Інформаційні технології в освіті.* 2015. Вип. 24. С. 172–191.

48. Постанова Кабінету Міністрів України № 800 від 19 серпня 2015 року «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково–педагогічних працівників». URL: https://sqe.gov.ua/law/postanova–kabinetu–ministriv–ukrain–52/ (дата звернення: 12.02.2024).

49. Пришляк О. Ю. Формування міжкультурної компетентності студентів у закладах вищої освіти. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* 2019 Nov. VII(84), issue 207. Pp. 35–38.

50. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / під керівництвом В. Б. Шапаря. Киїів: Прапор, 2009. 672 с.

51. Радул С. Г. Формування міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійної підготовки: автореф. дис. … канд. пед наук: 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини. Умань, 2014. 20 с.

52. Сенько В. В. Інституціоналізація громадянської освіти в сучасних демократичних суспільствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2013. 16 с. 268

53. Сікорська, І. М. Мультикультуралізм та його вплив на освіту. *Вісник НТУУ «КПІ». Сер. Політологія. Соціологія. Право*. 2019. № 3 (43). С. 133–138.

54. Скорик Т. В., Вергунова В. С. Неформальна освіта як чинник професійного розвитку майбутніх учителів. *Синергія формальної, неформальної та дуальної освіти майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю, м. Чернігів, 11–12 червня 2021 р. Чернігів, 2021. С. 86–89.

55. Слющинський Б. В. Міжкультурна комунікація в багатонаціональному регіоні України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соціол. наук : 22.00.04. Харків, 2010. 30 с.

56. Степчук В. О. Екологічна освіта учнів середніх шкіл у країнах Скандинавії у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2014. 20 с.

57. Стецюк К. Поетапне формування екологічної культури майбутніх фахівців вищої аграрної школи. *Вища школа.* 2012. № 2. С. 74–79.

58. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. Київ, 2020. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf (дата звернення: 12.09.2026).

59. Струтинська О. В. Підготовка майбутніх учителів інформатики до навчання освітньої робототехніки засобами неформальної освіти. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки.* 2019. № 2(33). С. 130–134. DOI: https://doi.org/10.26661/2522-4360-2019-2-33-27

60. Сулаєва Н. В. Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти : монографія. Полтава : ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 2013. 406 с.

61. Ткач Т. В. Освітній простір особистості. Психологічний аспект : монографія. Київ ; Запоріжжя : Вид-во ГУ «ЗІДМУ», 2008. 271 с.

62. Тукало С. М. Організаційно-педагогічні засади впровадження електронного документообігу в наукових установах. *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2013. № 5. С. 147–165.

63. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 12.08.2026).

64. Фучила О. Організація професійної освіти дорослих у франкомовній спільноті Бельгії. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2011. № 2. С. 194–202.

65. Хало З. П., Волошанська І. В. Розвиток міжкультурної компетентності як проблема методики викладання мов. *Молодий вчений.* 2019. № 4.2(68.2). С. 239–241.

66. Харковський Є. М. Роль неформальної освіти в системі підготовки майбутніх учителів іспанської мови. *Освіта та педагогічна наука.* 2024. № 1(185). С. 55–66. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747-2024-1(185)-55-66

67. Чобітько М. Г. Проєктування впливу освітньо-професійного середовища на становлення особистісно орієнтованої позиції майбутніх учителів. *Неперервна професійна освіта : теорія і практика.* 2013. № 1/2. С.26–33.

68. Шиян Т. В. Моделювання як метод формування міжкультурної комунікативної компетенції студентів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення англійської мови. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки.* 2013. Вип. 6(72). С. 198–203.

69. Arasaratnam L. A. Міжкультурна компетентність. *Key Concepts in Intercultural Dialogue*. 2017. No. 3. URL: https://surl.li/nnujpg (Last accessed: 20.05.2026).

70. Byram M. Assessing Intercultural Competence in Language Teaching. *Sprogforum.* 2000. № 18, vol. 6. P. 10.

71. Jeffs T., Smith M. K. Using Informal Education. Informal Education, Buckingham : Open University Press, 1990. URL: https://surl.li/biafdh (Last accessed: 11.03.2026).

72. Key Competences for Lifelong Learning in the European Schools. Approved by the Joint Teaching Committee by Written Procedure 2018/47. URL: https://www.eursc.eu/BasicTexts/2018-09-D-69-en-2.pdf (Last accessed: 11.03.2026).

73. Lie O.-A. The Intercultural Competence. Developing Effective Intercultural Communication Skills. *International Conference Knowledge-Based Organization.* 2019. Vol. XXV, no. 2. Pp. 264–268.

74. The European Qualifications Framework: Supporting Learning, Work and Cross-Border Mobility. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. URL: https://surl.li/kjxlpt

# ДОДАТКИ

**Додаток Д**

## АНКЕТА

**щодо уявлень про міжкультурну компетентність**

**у майбутніх педагогів**

*Шановний(а) студенте(ко)!*

*Дякуємо за участь у нашому дослідженні! Ця анкета має на меті вивчити ваші уявлення про міжкультурну компетентність та її значення у професійній діяльності вчителя іноземної мови.*

*Анкета є анонімною, а всі отримані дані будуть використані виключно в узагальненому вигляді для наукових цілей. Будь ласка, відповідайте чесно, адже правильних чи неправильних відповідей немає – важлива саме Ваша особиста думка.*

***Інструкція:***

1. Ознайомтеся з питаннями уважно.

2. Оберіть один або кілька варіантів відповіді, які найкраще відображають вашу точку зору.

3. Якщо запропоновані варіанти не повністю відповідають вашій думці, скористайтеся полем «Інше (вкажіть)», щоб уточнити відповідь.

### *Питання анкети*

1. Як ви вважаєте, чи важливо формувати міжкультурну компетентність у майбутніх педагогів?

□ Так
□ Ні
□ Не знаю

2. На вашу думку, у чому полягає значення міжкультурної компетентності для майбутніх педагогів? *(Виберіть всі варіанти, які підходять)*

□ Покращення ефективності освітнього процесу
□ Підвищення комунікаційних навичок

 Розширення розуміння культурної різноманітності
 Розвиток емоційної інтелігентності
 Інше (вкажіть) _____

3. Який з наступних аспектів є найбільш важливим для формування міжкультурної компетентності в педагогічній діяльності? (*Оберіть один варіант)*
 Знання культурних традицій і звичаїв
 Здатність до міжкультурної комунікації
 Визнання культурної різноманітності
 Здатність до емпатії та соціальної інтеграції
 Інше (вкажіть) _____

4. Як ви оцінюєте важливість міжкультурної компетентності для вашої професійної діяльності?
 Дуже важливо
 Важливо
 Трохи важливо
 Неважливо
 Важко сказати

5. Який, на вашу думку, рівень готовності до міжкультурної взаємодії потрібно мати майбутнім педагогам?
 Високий
 Середній
 Низький
 Не знаю

6. Наскільки ви поінформовані про поняття «міжкультурна компетентність»?
 Дуже поінформований(а)
 Достатньо поінформований(а)
 Не дуже поінформований(а)
 Зовсім не поінформований(а)

7. Оцініть, будь ласка, ваш рівень сформованості міжкультурної компетентності.
 Високий рівень
 Середній рівень

 Низький рівень
 Не сформована

8. Які, на вашу думку, методи найефективніші для розвитку міжкультурної компетентності у майбутніх педагогів? *(Виберіть всі підходящі варіанти)*
 Теоретичні заняття
 Практичні заняття
 Культурні обміни та подорожі
 Інтерактивні ігри та рольові ігри
 Інше (вкажіть) _____

9. Які аспекти міжкультурної компетентності, на вашу думку, найбільше потребують вдосконалення на вашій освітній програмі? *(Виберіть всі підходящі варіанти)*
 Культурні традиції та звичаї
 Мовний етикет
 Емпатія та взаєморозуміння
 Інше (вкажіть) _____